

Міністерство освіти та науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

01 освіта

012 дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

***«Формування елементарних економічних знань
у дітей старшого дошкільного віку
засобами ігрової діяльності»***

студентки **Іванової Аліни Миколаївни**

Науковий керівник:

Матвієнко Світлана Іванівна

канд. пед. наук, доцент

Рецензенти:

Пихтіна Ніна Порфиріївна,

канд. пед. наук, доцент.

Голота Наталія Миколаївна

канд. пед. наук, доцент.

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

Іванова А.М. Формування елементарних економічних знань у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності / А.М. Іванова. – Кваліфікаційна робота. – Ніжин, 2019. – 99 с.

Дослідження присвячено проблемі економічного виховання дітей старшого віку, зокрема – формуванню у них елементарних економічних знань. Обґрунтовано роль ігрової діяльності як провідної у старшому дошкільному віці стосовно надання дітям знань елементарної економіки. Проведено експериментальну діагностику сформованості елементарних економічних знань у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності; визначено чинники впливу на процес економічного виховання дітей. виявлено, обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови та модель формування елементарних економічних знань у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. Надано обґрунтовані висновки, додатки до роботи містять методики, використані в експериментальній роботі та авторську програму економічного виховання старших дошкільників засобами різних видів ігрової діяльності.

Ключові слова: економічне виховання, елементарна економіка, економічні знання, економічний досвід, ігрова діяльність, діти старшого дошкільного віку.

Ivanova, A. M. The formation of basic economic knowledge among children of senior preschool age tools of the game / A. M. Ivanova. – Qualifying work. - Nizhyn, 2019. - 99 p.

The study is devoted to the problem of economic education of older children, in particular-the formation of their basic economic knowledge. The role of game activity as leading in the senior preschool age concerning granting to children of knowledge of elementary economy is proved. Experimental diagnostics of formation of elementary economic knowledge at children of the senior preschool age in game activity is carried out; factors of influence on process of economic education of children are defined. pedagogical conditions and model of formation of elementary economic knowledge at children of senior preschool age in game activity are revealed, proved and experimentally checked. Justified conclusions are given, the appendices to the work contain the methods used in the experimental work and the author's program of economic education of senior preschoolers by means of various types of game activity.

Keywords: economic education, elementary Economics, economic knowledge, economic experience, play activity, children of senior preschool age.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	8
1.1. Теоретичні засади економічного виховання дітей дошкільного віку.	8
1.2. Засоби економічного виховання дітей старшого дошкільного віку . . .	15
1.3. Ігрова діяльність як засіб економічного виховання дітей старшого дошкільного віку.	18
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	22
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНOSTI ЕЛЕМЕНТАРНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	23
2.1. Критерії та показники сформованості елементарних економічних знань у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності	23
2.2. Аналіз педагогічних чинників формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань засобами ігрової діяльності	30
2.3. Методика дослідження рівнів сформованості елементарних економічних знань у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності	38
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	42
РОЗДІЛ 3. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТАРНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	44
3.1. Принципи, педагогічні умови та модель формування у старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності. .44	

3.2. Характеристика експериментальної програми з формування у старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності.	55
3.3. Результативність експериментальної роботи щодо формування у старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності.	63
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	70
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77
ДОДАТКИ	84

На сучасному етапі розвитку суспільства процес економічної соціалізації дошкільників визначається як один із вагомих й найменш науково та методично розроблених в галузі дошкільної освіти.

На необхідність розв'язання питань економічної освіти і виховання молодого покоління вказують державні документи (Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Концептуальні засади гуманітарної освіти в Україні), Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, які орієнтують громадську думку й професійну діяльність педагогів на усвідомлення цілей та завдань економічного виховання дітей як вихідної ланки підготовки до повноцінного життя в умовах ринкової економіки.

Процес економічного виховання молодого покоління в різних аспектах досліджували філософи, економісти, соціологи, психологи, педагоги (А. Аменд, Л. Епштейн, М. Клепач, О. Козлова, Л. Пономарьов, В. Попов, І. Прокопенко, І. Сасова, М. Стельмашук, В. Чічканов). Зокрема, досліджувались загально психологічні закономірності входження особистості в соціальне життя (Л. Артемова, І. Бех, Л. Виготський, О. Кононко, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн); ступінь виховного впливу праці (Г. Беленька, З. Зайченко, Г. Могилевська); зміст і методи економічного виховання дітей (А. Аменд, І. Барило, Л. Горкіна, Н. Грама, Г. Григоренко, М. Єрмоленко, Р. Жадан, В. Попов, І. Прокопенко, І. Сасова, В. Чічканов).

У зв'язку з реформаційними процесами в освіті та усвідомленням ученими значущості проблеми економічної грамотності для підростаючої особистості в теорії й практиці педагогіки активність наукового пошуку дещо підвищилася. Здебільшого, наукові дослідження останніх десятиліть присвячено таким проблемам: формуванню бережливості в аспекті екологічного виховання (Л. Нульман, Л. Островська, О. Парамонов); розробленню найоптимальніших форм і методів навчання дошкільників

(Т. Антонова, П. Апанасов, Л. Артемова, Н. Білова, О. Білоус, А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Грама, Г. Григоренко, О. Карпова, О. Янківська).

Особливий інтерес для нашого дослідження представляє наукова робота Н. Грами, присвячена проблемі підготовки педагогів дошкільного закладу до економічного виховання дітей, формуванню в дошкільників основ економічної грамотності, у тому числі – за використання різних засобів.

Дієвим засобом формування елементарних економічних знань у дітей старшого дошкільного віку є ігрова діяльність. Історико-педагогічний аналіз показує, що ігри використовувалися з метою навчання дітей з глибокої давнини. У сучасну дошкільну педагогічну науку великий внесок з питань розвитку гри та навчання зробила О. Усова, яка підкреслила, що дидактичні завдання гри допомагають дитині оперувати вкладеними в неї знаннями. Дитина вчиться граючи.

Видатні вчені-психологи Л. Виготський, Б. Ананьєв, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, О. Запорожець заклали основи теорії розвитку дитини: розкрили роль ігрової діяльності, визначили можливості і значення гри, навчання, праці у формуванні особистості дитини-дошкільника в навчально-виховному процесі, обумовили особливості становлення в дошкільному віці різних видів діяльності та інтелекту.

Незважаючи на певну теоретичну і методичну розробленість означених питань, один з найвагоміших аспектів проблеми формування в дошкільників першооснов економічної культури, пов'язаний з набуттям елементарних економічних уявлень і знань задля її забезпечення, залишається малодослідженим. На нашу думку, найбільш природні умови для цього створює ігрова діяльність. Відтак, існує нагальна потреба в сучасному науковому осмисленні означеної проблеми, що зумовило вибір теми дослідження **«Формування елементарних економічних знань у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності»**.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати й експериментально дослідити організаційно-педагогічні умови та педагогічну модель

формування в старших дошкільників елементарних економічних знань засобами ігрової діяльності.

Завдання дослідження:

1. Обґрунтувати теоретичні основи економічного виховання дітей старшого дошкільного віку.

2. Схарактеризувати ігрову діяльність як засіб формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань.

3. Розробити критерії, показники та визначити рівні сформованості елементарних економічних знань у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

4. Виявити чинники впливу на формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань засобами ігрової діяльності.

5. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність організаційно-педагогічних умов та педагогічної моделі формування елементарних економічних знань дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності та надати отримані результати.

Об'єкт дослідження: економічне виховання дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: організаційно-педагогічні умови та педагогічна модель формування елементарних економічних знань у старших дошкільників засобами ігрової діяльності.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що процес формування у старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності буде більш ефективним за дотримання наступних умов:

- дотримання вихователями вимог програм щодо економічного виховання дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності;
- використання потенціалу дидактичних та сюжетно-рольових ігор з формування в дошкільників елементарних економічних знань;

- налагодження взаємодії ЗДО з родинами у формуванні елементарних економічних знань дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

Методи дослідження:

- *теоретичні*: вивчення психолого-педагогічної літератури, систематизація, аналіз, синтез, узагальнення даних, класифікація, історико-педагогічний.

- *емпіричні*: індивідуальна бесіда з дітьми, інтерв'ю з дітьми, словниковий тест (за методиками А. Сазонової), розповідь за малюнками економічного змісту, бесіда за запитаннями; педагогічне спостереження за ігровою діяльністю старших дошкільників щодо визначення їхніх умінь елементарної економічної діяльності й поведінки (в сюжетно-рольових іграх); анкетування батьків і педагогів; опитування дітей, аналіз розв'язання дітьми ігрових завдань економічного характеру (робота з картками за методикою А. Сазонової), аналіз перспективних планів вихователів старшої групи ЗДО, педагогічний експеримент.

- *методи математичної статистики* та графічної обробки результатів.

Теоретичне значення та наукова новизна роботи визначається тим, що:

- теоретично обґрунтовано проблему економічного виховання дітей старшого дошкільного віку;
- розкрито роль ігрової діяльності з формування у старших дошкільників елементарної економіки засобами ігрової діяльності;
- обґрунтовано структурні компоненти, критерії, показники та рівні сформованості економічної вихованості дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності;
- вивчено та узагальнено організаційно-педагогічні умови формування елементарних економічних знань у старших дошкільників засобами гри;
- обґрунтовано теоретично та перевірено в процесі дослідно-експериментальної роботи педагогічну модель формування у дітей

старшого дошкільного віку елементарних економічних знань засобами ігрової діяльності.

Практичне значення роботи полягає в доборі діагностичних методик вивчення педагогічних умов формування в старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності та в розробці авторської програми «Подорож Країною Економікою», матеріали якої може використовувати педагогічний персонал ЗДО в роботі з економічного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Впровадження результатів дослідження здійснювалося шляхом:

I. Участь у конференціях:

1) Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку», м. Ніжин, 16-17 листопада 2017 р.

2) IV Всеукраїнській викладацько-студентської науково-практичній конференції «Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм», 15 березня 2019 р. Кременчуцький педагогічний коледж імені А.С.Макаренка.

II. Друку статті:

1) Матвієнко С. І., Іванова А. М. «Економічна соціалізація дітей старшого дошкільного віку: до постановки проблеми» // Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. 15 березня 2019 року, м. Кременчук. – Кременчук : Методичний кабінет, 2019. – С. 144.

Структура роботи: магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 106 сторінок, з них – 76 сторінок основного тексту. Список використаних джерел охоплює 7 сторінок – 68 позицій. Робота містить 6 таблиць, 1 малюнок та 10 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ ЕКОНОМІЧНОГО

ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Теоретичні засади економічного виховання дітей дошкільного віку

Проблема економічного виховання дітей визначалася актуальною в різні історичні часи. Починаючи з педагогів-класиків до сучасних науковців ведеться багато дискусій, щодо розробки системи навчання дітей елементарних економічних знань. Я.-А. Коменським вперше були включені окремі аспекти економічного виховання в зміст освіти. У своїй праці «Материнська школа» він включає поняття «економічні пізнання», розглядаючи його як ведення домашнього господарства [28, с. 210].

Економічне та трудове виховання Я.-А. Коменський вбачав тільки у зв'язку з моральним і рекомендував виховувати з дитинства мудрість, працьовитість, мужність, терплячість, справедливість, щирість. Вітаючи працьовитість, бережливість, економію в господарстві, він попереджав про необхідність «бути щедрим, а не скупим і не бути заздрисним». «З економіки (господарства) дитина повинна дізнатись, хто відноситься до складу сім'ї, а хто ні» [62, с. 45].

У педагогічній системі А. Макаренка питання економічного виховання займали одну з провідних позицій. У своїй праці «Сімейне господарство» [36] він пише, що з кожної дитини повинна вирости не тільки хороша людина, але і хороший, чесний господар. Для цього дитина, починаючи з перших років обов'язково повинна залучатися до господарських справ. А. Макаренко розкриває, якими шляхами можна і необхідно виховувати у дітей дошкільного віку бережливість, відповідальність: через знайомство з працею батьків, формуються знання про те, звідки беруться гроші, відбувається пояснення, що таке праця.

Сучасні соціально-економічні відносини в суспільстві спонукають дитину досить рано знайомитися з проблемами сімейної «дорослої» економіки. Відтак, виникає необхідність організовано залучати дітей уже в дошкільному закладі до засвоєння основ економіки, пропедевтики економічної грамотності.

Ідея економічного виховання дітей, починаючи з дошкільного віку, розглядалась багатьма педагогами-класиками в загальній системі освіти. Сучасна дослідниця Н. Грама зазначає, що в дошкільній освіті визначилася необхідність упровадження економічної освіти саме з дошкільного віку, коли діти отримують первинний досвід в елементарних економічних відносинах. На її думку, засвоєння економічної грамоти забезпечується єдністю змісту, поступовим розвитком елементарних економічних знань, умінь, навичок з постійним ускладненням їх відповідно до віку дітей [11, с. 52].

Окремими аспектами проблеми економічного виховання дітей займалися такі відомі дослідники: С. Батишев, А. Автономов, І. Сасова, Н. Побірченко, В. Гербова, Т. Комарова, М. Васильєва, Л. Галкіна, Г. Григоренко, Р. Жадан, Ю. Лелюк, А. Сазонова. На основі сучасних досліджень існують спеціальні розроблені програми, завдяки яким діти знайомляться з економічними поняттями, категоріями, законами, в яких враховуються психолого-фізіологічні особливості дошкільнят [8]

Дослідження вчених Н. Грами, Г. Григоренко, Р. Жадан, Є. Курак, Ю. Лелюк, А. Сазонової, І. Сасової, А. Смоленцевої, Г. Шатової та ін. довели, що дітям дошкільного віку доступне розуміння окремих економічних понять, якщо економічну освіту поєднувати з трудовим, моральним і розумовим вихованням, спрямовуючи її насамперед на формування розумних потреб дитини.

Сучасні науковці А. Богуш та Н. Гавриш визначають **економічне виховання** як організовану педагогічну діяльність, спеціально створену систему роботи, спрямовану на формування у дітей екологічної свідомості [2, с. 306].

Діти дошкільного віку, за допомогою педагогів і батьків подорожуючи по захоплюючому світу, набуваючи знання в галузі економіки, отримують загальні відомості про дійсність. Відомий педагог А. Макаренко зазначав, що дитина з молодшого віку повинна бути членом господарського колективу, повинна знати звідки в сім'ї беруться кошти, що купується, чому це можна купити, це ні і тощо [36, с. 276].

Головна мета економічного виховання дітей – закласти основи всебічного розвитку особистості, виховати сумлінне відношення до господарсько-побутової та посильної праці, бережливе ставлення до сімейного та суспільного надбання, формувати сучасне економічне мислення. Ця задача передбачає формування переконання про єдність економічних інтересів сім'ї і суспільства, навчання вмінню раціонально організовувати трудову діяльність, веденню домашнього господарства й розподілу грошових коштів, виховання колективізму в побуті, взаємодопомоги між членами родини, друзями, сусідами, прищеплення бережливого та економного відношення до особистої та суспільної власності.

Як зазначає С. Рубінштейн, у дітей старшого дошкільного віку проявляються спроби ієрархії понять, зачатки дедуктивного мислення, відбувається істотний перелом в розумінні причинності; відбувається формування нового типу психічної організації, що забезпечує більш ефективну адаптацію до соціальної реальності. Мова починає виконувати основну функцію в регулюванні поведінки і діяльності дітей з'являється здатність вирішувати завдання в розумовому плані [48, с. 54].

З п'яти років спілкування дітей стає позаситуативно-особистісним, виникають співпереживання і взаєморозуміння. Гра досягає високого рівня розвитку, і в ній п'ятирічки активно не тільки відтворюють світ дорослих, але і відносини між ними; - до п'яти років у дитини складається справжня самооцінка, яка дозволяє йому усвідомлювати свої можливості (успіх — неуспіх), тобто критичне ставлення до себе і результатів своєї діяльності;

- починають проявлятися мотиви розважливого характеру. Вище перераховані психологічні особливості дітей старшого дошкільного віку, безперечно, важливі для формування передумов економічного виховання. Старший дошкільний вік є сприятливим для початку роботи з економічного виховання дошкільнят [53, с. 19].

Так як саме в цей період діти починають усвідомлювати і оцінювати багато економічні поняття. Проблема економічного виховання знаходиться в тісному взаємозв'язку з моральним вихованням і розвитком особистості дитини. І чим менше вік, тим вона тісніше.

За А. Сазоною, мета економічного виховання: формувати у дітей доступні економічні поняття; виховати з дитячих років свідомого користувача всім, що надається дітям для їх щасливого дитинства; виховати повагу до тих, хто піклується про них. Головне завдання економічного виховання полягає в психологічному захисту дитини від негативних впливів суспільства шляхом створення психологічно комфортної для дошкільника обстановки [50, с. 6].

Досвід показує, що дитина-дошкільник не освоїть цю область самостійно. Тільки разом з педагогами і батьками він зможе придбати доступні йому знання. Суть підходу до економічної освіти дошкільнят не в організації спеціального навчання економіці, що потребує додаткового часу та може призвести до перевантаження дітей. А в збагаченні різних видів дитячої діяльності, економічним змістом. Насичення життя дошкільнят елементарними відомостями сприяє розвитку у них реального економічного мислення, що робить цей процес більш усвідомленим і динамічним

Економічне виховання – це цілеспрямований процес взаємодії дорослого та дитини, орієнтований на засвоєння доступних віку елементарних економічних понять, формування моральних почуттів та морально-економічних якостей, необхідних для успішної економічної діяльності, розвитку інтересу до економічної сфери життя, формування навичок соціально-економічної поведінки [2, с. 306].

Дослідниця Г. Шатова обґрунтовує мету економічного виховання як формування у дітей дошкільного віку доступних економічних понять, виховання з дитячих років свідомого користувача всім, що надається дітям для їх щасливого дитинства, виховання поваги до тих, хто проявляє турботу про них [64, с. 140].

Сучасні науковці А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Грама, Я. Курінний, А. Сазонова, Г. Шатова розглядають економічне виховання як один з важливих компонентів соціалізації дитини – економічної соціалізації, складовими якої є елементарні економічні знання, сформовані способи поведінки, а також особистісні утворення, які ми визначаємо необхідними для успішної економічної діяльності.

Економічна соціалізація є процесом засвоєння індивідом зразків економічно доцільної поведінки, відповідних економічних уявлень, опанування соціальних ролей [2, с. 307].

Останні дослідження, присвячені проблемі економічної освіти і виховання, мають неоднозначне рішення. Такі дослідники як П. Р. Атутов, С. Я. Батишев, Ю. К. Васильєв, Н. В. Кулакова та ін. розглядають його як одну з частин трудового виховання. Зазначені автори відзначають, що економічна освіта і виховання проявляється в підготовці дітей до школи, Життя і праці і стає однією з необхідних умов його громадянської, трудової і моральної зрілості.

На цій основі з початку століття після десятирічної перерви в умовах перехідної економіки актуалізувалися питання виховання особистості і на пострадянському просторі. У зв'язку з цим перед системою освіти постало завдання виховання всебічно розвиненої людини, що має початкові знання в галузі соціально-економічних і гуманітарних наук.

У багатьох країнах в дошкільних установах почали навчати дітей різними методами мов і основ економіки. Наприклад, в даний час відповідно до ринкових вимог дітей дошкільного віку навчають азам економіки.

Програма з економічного виховання дітей дошкільного віку спрямована на ті здібності дошкільнят, які необхідні в умовах ринкової економіки.

На практиці на сучасному етапі в розвинених країнах Європи, Америки, Азії сучасні керівники і фахівці дошкільних освітніх установ орієнтуються на формування у дітей не тільки елементарних економічних знань, але і основ ринку. З метою втілення в життя поставлених завдань вони керуються методичними рекомендаціями, запропонованими зарубіжними провідними фахівцями в галузі педагогіки, економіки і психології.

На сучасному етапі до проблеми виховання економічної грамотності дітей дошкільного віку звертаються А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Грама, Є. Колосарева, Л. Болясова та ін. Автори розглядають основні перспективи розвитку економічної культури в соціальному поєднанні, складовими частинами якої є відносини між дошкільниками і дорослими [6, с. 23]

З поняттями «економічна освіта, економічне виховання, економічна грамотність тісно пов'язане таке, як **економічний досвід**. У дослідженні А. Сазонової поняття «досвід» визначає предмет міждисциплінарного вивчення, водночас філософською, економічною, соціальною та культурно-освітньою категорією [61, с. 25].

Зазначимо, що філософи вбачають у досвіді засноване на практиці почуттєво-емпіричне пізнання дійсності (Л. Буєва, О. Джіоев, Н. Єсипчук, В. Карагодін, О. Кисельова, Е. Маркарян, В. Попов, В. Пронякін). У психолого-педагогічній літературі поняття «досвід» трактується як: сукупність закріплених у пам'яті відчуттів; способи й засоби практичної і пізнавальної діяльності; практично засвоєні знання, навички й уміння.

Економічна свідомість, будучи динамічною освітою, формується в той період, коли людина включається в різні фази відтворення. Однак її передумови починають формуватися ще в дошкільному віці, тому актуальним є звернення у вивченні економічної свідомості до одним з початкових стадій онтогенезу. До складових економічної свідомості належать, зокрема, економічні уявлення. Під «економічним уявленням» ми

розуміємо уявлення, що має специфічний зміст, а саме, «організація, стан і структура господарського життя». Економічне уявлення включає в себе когнітивний, поведінковий і емоційно-ціннісний компоненти. Уявлення вважається сформованим, якщо сформовані всі три його компоненти.

Вже в дошкільному віці можна відзначити сформованість деяких компонентів економічних уявлень. У цьому віці у дітей виникають елементарні знання про гроші і покупки, що становить когнітивний компонент їх економічних уявлень.

Дослідниця А. Сазонова вказує на те, що процес формування економічного досвіду відбувається через одночасне засвоєння досвіду попередніх поколінь у вигляді сталих економічних законів та понять і власної економічної діяльності людини. Отже, економічний досвід є водночас результатом та необхідною умовою економічної діяльності [50, с. 6].

Аналіз наукової літератури переконав нас, що **економічну культуру** вчені розглядають як сукупність знань і навичок, норм і цінностей суспільства, необхідних для виконання людьми своїх суспільно значущих економічних ролей. У більш широкому розумінні економічна культура – це спосіб взаємодії економічної свідомості й економічного мислення, що регулює участь індивіда та соціальних груп у господарчій діяльності та ступінь їх самореалізації в конкретних типах економічної поведінки [2; с. 356; 7; 9; 29].

У дітей дошкільного віку формують елементарні економічні уявлення, які подекуди в педагогічній літературі називають «родинною економікою» або «мікроекономікою». У дошкільників формування елементарної економічної грамотності повинно відбуватися на пропедевтичному, до економічному рівні.

Таким чином, у даному підрозділі нами було схарактеризовано опорні поняття з теми дослідження, які складають його змістовну основу. Ними є: «економічна соціалізація», «економічне виховання», «економічна освіта», «економічна грамота», «економічний досвід», «економічна грамотність». Усі

ці поняття є вагомими аспектами економічного виховання й становлять своєрідний причинно-наслідковий ряд й певну взаємо підпорядкованість.

1.2. Засоби економічного виховання дітей старшого дошкільного віку

Здійснений нами аналіз наукової літератури дозволив визначити, що економічне виховання дітей можна здійснювати за допомогою наступних засобів: предметно-розвивальне середовище; гра; художня література; спілкування з дорослими; різні види діяльності дітей (розумова, мовленнєва, зображувальна).

Ідея *розвивального предметного середовища* вже давно прийнята практикою і розглядається як сукупність умов, які сприяють виникненню й розвитку процесів інформаційно-навчальної взаємодії між дітьми й педагогом, а також формуванню пізнавальної активності у вихованців за умови наповнення компонентів середовища. Спочатку таким середовищем для дитини є найближче довкілля: предмети та явища, які оточують її в сім'ї. Із розвитком дитини, її потреб, з урізноманітненням діяльності це середовище розширюється. Важливою умовою розумового розвитку, і розвитку взагалі, стає активна діяльність дошкільника у ЗДО.

Організуючи ігри в дошкільному закладі, педагог ураховує специфіку формування понять і загальні закономірності розвитку дітей певного віку, адже кожному віковому періоду відповідає найбільш доступний і важливий для виховання та психічного розвитку вид діяльності.

Таким чином, середовище – це навколишній людини простір, зона безпосередньої активності індивіда, зона його найближчого розвитку і дії. Розвиток дитини залежить від того, де, в якому оточенні вона росте, хто її виховує і як організовано виховання. Навколишнє середовище, в якому живе дитина, може бути монотонним, неординарним, різноманітним, мінливим.

Його правильна організація і уміле включення дитини в процес активної взаємодії з навколишнім світом складають важливу сторону педагогічної роботи в дитячому саду. Просторове середовище, яке сприяє формуванню економічної культури дошкільнят, експериментально сконструйована нами у відповідності з завданнями дослідження, була організована таким чином, щоб забезпечити різноманітні види дошкільнят і включала їх в процес активного пізнання економічної складової соціального життя.

Розвивальне предметно-просторове середовище будується з метою надання дітям максимальних можливостей для активної цілеспрямованої діяльності. У тому числі воно повинно сприяти формуванню пізнавальної активності дитини. У різноманітних видах діяльності малюк задовольняє свої нагальні життєві потреби, у нього формуються основи економічних знань та економічної культури. У розвивальному предметно-просторовому середовищі дитина шукає свій предмет, який би відповідав даній потребі, задовольняв би її. Наприклад, пізнавальна потреба задовольняється лише там, де її предмет (матеріальний або духовний – ідеальний) невичерпний.

Правильно організоване середовище стимулює розвиток діяльності дошкільника, формує його пізнавальну активність, так як в ньому закладена «інформація», в даному випадку економічного змісту, яка відразу себе не виявляє повністю, а спонукає малят до пошуку.

Сконструйоване в експериментальних умовах середовище ми розділили на предметно та діяльнісно-орієнтовані міні-центри, які були призначені для забезпечення різноманітної діяльності малюків.

Перенесення реально існуючого підготовленого середовища закладу дошкільної освіти, що забезпечує дитині можливість займатися улюбленою діяльністю в своєму ритмі, в будь-який час з вільно обраних однолітками, в зовнішнє середовище, виступає важливою умовою економічного виховання дошкільнят. Дана освітня ситуація дозволяє сприймати малюка як особистість, здатну до самостійного морального розвитку, і сприяє формуванню якостей, що характеризують наявність економічного світогляду.

Художня література. За використання у роботі літературних творів, дошкільнята вчать бережливо та охайно ставитися до речей, поважати працю дорослих, відповідально та самостійно відноситися до грошових цінностей.

Вивчаючи художній твір «Хліб і золото», діти старшого дошкільного віку починають цінувати цінність грошей, розуміють, що не все на світі можна купити за гроші. Також дошкільники вчать бережливо ставитися до інших речей побуту. Діти усвідомлюють, що гроші можуть зашкодити моральності людини, тобто принести зло.

Сприймаючи українську народну казку «Розумниця», діти старшого дошкільного віку розуміють цінність розуму, засвоюють економічні уявлення про працьовитість. Використання системи художніх творів про економіку і людей, які займаються економічною діяльністю. До цієї системи входять: оповідання, казки-загадки, вірші для розповідей дітям, оповідання-загадки, читання художніх творів, заучування напам'ять [16, с. 11]

Підбір дитячої літератури економічного змісту для спільного читання з дітьми дошкільного віку має велике значення. Спільність вимог в дитячому садку і в умовах сім'ї, систематична робота з використанням ефективних форм і засобів педагогічного впливу забезпечують позитивний результат в початковому економічному вихованні дітей дошкільного віку.

3) Спілкування з дорослими. Засоби художньої літератури будуть ефективними, якщо:

- створювати умови для широкого залучення дітей дошкільного віку до елементарної економіки;
- розробити систему занять з формування економічних уявлень у дітей дошкільного віку, засобом художньої літератури [8, с. 60].

Досягнення такого рівня впливу художньої літератури на формування економічних уявлень у дітей дошкільного віку потребує насамперед адекватної цілеспрямованої і систематичної інформації, опори на розвиток у дошкільників інтересу до художніх творів, а також створення ситуацій, коли

літературно-краєзнавчий матеріал економічної тематики діти не тільки вивчають, а й осмислюють, сприймають як необхідний, близький, самі беруть участь у пошуках цього матеріалу.

4) **Різні види діяльності дітей.** Серед них такі види діяльності, як: розумова; мовленнєва; зображувальна; соціально-комунікативна; пошукова тощо.

Організована вихователем *розумова діяльність* дітей є важливим засобом виховання. У дошкільному віці економічне виховання відбувається у процесі організації предметної діяльності дітей. Це вимагає створення предметного середовища, яке б спонукало дітей до пізнавальних дій. Важливим фактором є розвиток мовлення, тобто *мовленнєва діяльність* дітей, що відкриває нові можливості для формування первинних уявлень дітей про економіку, допомагає встановлювати зв'язки між предметами, діями і словами, що їх називають, підводить дітей до елементарного узагальнення [29, с. 24].

Таким чином, в організації економічного виховання важливими засобами визначаються: гра, художня література, спілкування з дорослими, різні види діяльності дітей. Їх добір визначає ефективність педагогічної роботи з формування у дошкільників елементарних економічних знань і уявлень.

1.3. Ігрова діяльність як засіб економічного виховання дітей старшого дошкільного віку

У великому тлумачному словнику сучасної української мови для слова «гра» наводиться кілька значень, але найближчим до нашого дослідження є таке: «підпорядковане сукупності правил, прийомів або основане на певних умовах заняття, що є розвагою або розвагою та спортом одночасно» [2, с. 64]

Гра – стихія дітей; в іграх вони черпають сили, розвиваються фізично й духовно [24, с. 98]. Саме в грі дитина набуває здатності поступатися

власними бажаннями, щоб підпорядковувати їх загальній меті, наслідуючи форми суспільних відносин людей, поступово опановує моральні норми й починає керуватися ними у своїх стосунках з дорослими й іншими дітьми [24, с. 99].

Кожному віку властива провідна діяльність, яка забезпечує головні лінії психічного розвитку саме в цей період. В ігровій діяльності дошкільник засвоює суспільні функції і відповідні норми поведінки, у нього формується активна уява, складаються передумови для виникнення навчальної діяльності [1]. З моменту свого народження діти тісно взаємопов'язані з ігровою діяльністю. В процесі ігрової діяльності дошкільник дізнається про навколишню його дійсність, для нього відкривається світ дорослих, ігри доставляють дитині радість і сміх. Саме в ігровій діяльності розкриваються творчі здібності дитини, також розвиваються важливі компоненти психіки: мислення, пам'ять, уяву, увагу і мову. В ігровій діяльності діти повинні дотримуватися наступних основних правил:

1. Під час гри, проявляти доброту, ввічливість і справедливість.

2. Пропонуючи грати, привести доказ того, що гра цікава. Уважно слухати пропозицію інших дітей і не перебивати їх. Будь-яка ігрова роль цікава, якщо знати, що робити і як грати. Не просити головної ролі, пам'ятати, що твої однолітки теж хочуть бути головними. Не заважати дітям, якщо вони зайняті іграми. Якщо хочеш грати з ними, попросити дозвіл.

Граючи, думати, чим можна допомогти своєму другові. Діяти відповідно до ролі і загальними ігровими правилами. Почавши грати з дітьми, не кидай гру без їх згоди. Ці правила не обов'язково треба вивчити з дітьми, але необхідно створити умови для їх запам'ятовування: звернути увагу на правильні вчинки дітей, поставити приклад засвоїли правила, заохотити дітей, у яких з'являться досягнення [2].

Для виконання тієї чи іншої ролі в грі, дошкільнику необхідно своє уявлення перевести в ігрове дію. Дуже часто знань і уявлень про такі поняття як праця, людина, про конкретну дію, взаємини буває недостатньо,

з'являється необхідність їх поповнити. Потреби в новому знанні виражаються в питаннях дитини. Вихователь повинен відповісти на питання, прислухатися до розмови під час гри, допомогти граючим дітям встановити взаєморозуміння і домовленість.

Гра має неперевершене значення для цілісного розвитку дитини. В ігрових діях розвиваються мова й мислення дитини, її почуття й сприймання світу, збагачується емоційна сфера. Сучасні дослідники Г. Беленька, О. Богініч, М. Машовець, розглядаючи соціальне походження та зміст гри, справедливо зауважують, що «у грі дитина не лише повторює ситуації життя, але й розвивається через їх програвання». Н. Волкова визначає гру як один із видів діяльності дитини, що полягає у відтворенні дій дорослих і стосунків між ними. Види ігор автор визначає на підставі різнопланової діяльності дітей: ігри-дозвілля та ігри педагогічні (організовані з метою вирішення навчально-виховних завдань) [5, с. 406].

Л. Галкіна вказує на те, що ігри дають можливість моделювати різні життєві ситуації. В ігровій діяльності дітей створюються абсолютно реальні суспільні відносини, які складаються між дітьми, що грають. Сучасна психологія і педагогіка в якості основних структурних одиниць гри виділяють уявну ситуацію та роль, яка реалізується в ігровому дійстві, ігрове використання предметів, тобто заміщення реальних предметів ігровими умовами, реальні відносини між тими, хто грає [7, с. 117].

Дидактичні ігри економічної спрямованості проводяться з метою подальшого розширення, узагальнення, систематизації та доповнення вже сформованих знань з економічної сфери. У подальшому ці знання виступають як необхідна термінологічна підтримка на заняттях і в процесі ігрової діяльності дітей. Ігровий задум, ігрові дії та правила тісно пов'язані між собою: задум визначає характер ігрових дій, а дотримання правил допомагає в їх здійсненні та розв'язанні ігрового завдання. Відсутність, ігнорування хоча б одного з цих елементів унеможливорює гру.

Ігрова діяльність дошкільника як вид діяльності в умовах гри, засобами

гри, являє собою свого роду соціальну і культурну практику для дитини. В ігровій практиці дитина осягає культуру. Вперше поняття «культурна практика» вводить Н. Крилова. Автор розкриває поняття культурні практики як різноманітні, засновані на поточних і перспективних інтересах дитини види самостійної діяльності, поведінки і складаються з перших днів її життя простору організації власної дії і досвіду ... це звичайні (звичні) для дитини способи і форми самовизначення і самореалізації, тісно пов'язані з екзистенціальним змістом його буття і спів буття з іншими людьми. Це – пошук і апробація (постійні і поодинокі проби) нових способів і форм діяльності та поведінки в цілях задоволення різноманітних пізнавальних і прагматичних потреб. Це також придбання морального і емоційного досвіду співпереживання, допомоги, захисту, альтруїзму, емпатії, гордості, радості, смутку. п.» [4, с. 68-69].

Відомо, що культура як найважливіша умова і зміст виховання і навчання дитини дошкільного віку виповняє свою якусь універсальну або абсолютну роль в освітньому процесі. А ігрова діяльність для дитини – це найважливіший, якщо не головний спосіб, засвоєння культури. Разом з тим, ігрова діяльність – це спосіб життя для дитини, яка синтетична по своїй природі і змістовній основі

Таким чином, ми бачимо, що гра відіграє велику роль у пізнанні дитиною навколишнього світу, суспільних процесів, економічних відносин та явищ. Саме через гру, перебираючи на себе роль дорослого, дитина вивчає та засвоює елементарні економічні уявлення та знання.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У даний час у зв'язку з радикальними змінами в нашому суспільстві, що полягають в становленні ринкової економіки, однією з актуальних проблем дошкільної педагогіки є проблема економічної освіти дітей дошкільного віку. Важливу роль щодо цього відіграють елементарні економічні знання, які можуть засвоїти діти старшого дошкільного віку та використовувати їх у різних життєвих ситуаціях.

Видатні педагоги та вчені розглядають дошкільний вік як сенситивний період для здійснення економічного виховання, зокрема формування елементарних економічних знань дітей, становлення й розвитку пізнавального інтересу до економіки, елементарного економічного мислення та економічно значущих якостей особистості дитини. Сучасні науковці визначають економічне виховання як організовану педагогічну діяльність, спеціально створену систему роботи, спрямовану на формування у дітей екологічної свідомості.

Поняття «засоби виховання» визначається як доцільно організовані методичні шляхи розв'язання виховних завдань. Економічне виховання дітей можна здійснювати за допомогою наступних засобів: предметно-розвивального середовища, ігрової діяльності; художньої літератури; спілкування з дорослими; різних видів діяльності дітей (розумова, мовленнєва, зображувальна). Найбільш ефективним засобом економічного виховання є ігрова діяльність.

Через гру дитина пізнає навколишній світ, розглядає складні суспільні процеси, явища, засвоює елементарні економічні поняття, намагається їх осмислити та застосувати в повсякденному житті. Ігрова діяльність надає дитині можливість не лише отримати нові знання, але й використати вже сформовані знання в процесі власної діяльності. Важливою умовою формування первинного економічного досвіду дитини є застосування ігор економічної спрямованості.

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНOSTІ ЕЛЕМЕНТАРНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Критерії та показники сформованості елементарних економічних знань у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності

Здійснений нами на теоретичному аналізі проблеми умов економічного виховання старших дошкільників в ігровій діяльності дозволив виокремити та схарактеризувати три найбільш суттєві організаційно-педагогічні умови, які визначають ефективність даної роботи, а саме:

- 1) дотримання вимог програм щодо економічного виховання дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності;
- 2) використання потенціалу дидактичних і сюжетно-рольових ігор в економічному вихованні дошкільників;
- 3) взаємодія дитячого закладу із сім'ями старших дошкільників в економічному вихованні дітей засобами ігрової діяльності.

Мета експерименту: вивчення педагогічних умов економічного виховання старших дошкільників в ігровій діяльності.

Завданнями констатувального експерименту стали:

1. Визначення рівнів сформованості в старших дошкільників економічної вихованості засобами ігрової діяльності.
2. Вивчення практичної діяльності педагогічного персоналу садочка з економічного виховання дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.
3. Виявлення особливостей економічного виховання дітей засобами ігрової діяльності в сім'ї.

Програма експерименту передбачала реалізацію трьох основних етапів.

Перший етап – підготовчий. На цьому етапі передбачався підбір і розробка діагностичних методик для вивчення педагогічних умов, які впливають на процес економічного виховання старших дошкільників в ігровій діяльності. Для практичного вивчення означених умов нами було розроблено методика, що складалася з окремих дослідницьких процедур. Методика включала у себе три напрями роботи: робота з дітьми старшого дошкільного віку, педагогічним персоналом садка та батьками вихованців. Їх реалізація була спрямована на вирішення завдань, які були визначені за даними напрямами роботи.

Теоретичний аналіз педагогічних джерел (А. Богуш [2; 3], Н. Грама [8; 9], А. Сазонова [28; 38], Є. Козлова [16]) дав змогу визначити критерії економічної вихованості старших дошкільників, набутої в ігровій діяльності: когнітивний, операційний, мотиваційно-ціннісний (дод. А.). Запропонована структура економічної вихованості в процесі подальшого експериментального дослідження дозволяє глибше зрозуміти зміст досліджуваної категорії як складної системи, що знаходить свій вияв у їхніх взаємозв'язках. Розглянемо детальніше кожний з визначених структурних компонентів і схарактеризуємо особливості їх сформованості у випускників дошкільного навчального закладу.

Перший, *когнітивний* критерій, включав такі показники: *наявність елементарних уявлень та понять* з економічної сфери життя, що передбачене вимогами Програми розвитку й виховання дитини й реалізується педагогічними діями вихователів. Нерозуміння економічних понять може викликати негативне ставлення до економічної сфери. До основних елементарних економічних понять було віднесено: товар, гроші, вартість, професія, заробітна плата, праця, ринок, гаманець; *наявність мінімальної економічної лексики* в активному та пасивному мовленні дітей. Засвоєні дітьми поняття застосовуються в повсякденному житті, під час спілкування з однолітками, дорослими, у процесі гри. Наявність лексики допомагає дитині бути повноправним учасником будь-якої розмови чи дії, але елементарна

економічна лексика може перебувати й у пасивному мовленні дитини.

Другий, **мотиваційно-ціннісний** критерій, схарактеризовано за такими показниками, як: *наявність інтересу до економічної сфери життя*, що свідчить про інтерес дитини до економічних процесів та законів. Без стійкого інтересу процес економічного виховання стає неможливим. Показник *домінування соціально-ціннісних мотивів у процесі власної життєдіяльності та в ігровій діяльності* визначений необхідністю врахування загальнолюдських цінностей у процесі економічного виховання. Важливо, щоб у процесі прийняття рішення на власну користь діти завжди враховували наслідки цієї дії для інших людей.

Третій, **операційний** критерій, включав показники: *адекватність поведінки* в життєвій та ігровій ситуаціях, пов'язаних з економічними стосунками, *уміння здійснювати елементарні економічні дії* в межах першочергових потреб сім'ї та в ігрових умовах.

При проведенні констатувального етапу експерименту використані такі методи: у якості основних – інтерв'ю з дітьми, індивідуальна бесіда з дітьми, словниковий тест (за методиками А. Сазонової), розповідь за малюнками економічного змісту, бесіда за запитаннями; педагогічне спостереження за ігровою діяльністю старших дошкільників щодо визначення їхніх умінь елементарної економічної діяльності й поведінки в сюжетно-рольових іграх; анкетування батьків і педагогів; у якості додаткових – опитування дітей, аналіз розв'язання дітьми ігрових завдань економічного характеру (робота з картками за методикою А. Сазонової), аналіз перспективних планів вихователів старшої групи ЗДО.

З огляду на специфіку нашого дослідження діагностичною основою експериментальної роботи на констатувальному рівні слугували різноманітні ігрові форми роботи – ігрові ситуації, ігрові вправи, дидактичні та сюжетно-рольові ігри.

З метою вирішення першого завдання експериментального дослідження нами було проведено з дітьми *ряд ігрових завдань*; метою цієї роботи було

визначення рівня сформованості у старших дошкільників економічних уявлень. Зокрема, нами адаптовано методики економічного спрямування Р. Жадан та Г. Григоренко, на яких в ігровій формі не лише розкривається зміст основних економічних понять, але й надається можливість дітям ознайомитися з найтипівішими соціально-економічними ситуаціями та спробувати самостійно виконати елементарні економічні дії в умовно створеній ігровій ситуації.

Розглянемо більш детально сутність дібраних нами методик у напрямі роботи зі старшими дошкільниками, визначених за критеріями економічної вихованості, набутої засобами ігрової діяльності.

1. Когнітивний критерій

1.1. Групування малюнків (дидактична гра «Підприємство»)

Мета: виявити розуміння дітьми основних економічних понять.

Матеріал: 25 малюнків – 5 узагальнюючих малюнків (столярна майстерня, будівництво, хлібозавод, ферма, швейна фабрика) та по 4 малюнки до кожного з них (машина, голка, трактор, швейна машина, кран, станок, рубанок тощо).

Процедура проведення. Завдання виконується індивідуально. Дитині пропонується до трьох узагальнюючих понять дібрати по чотири відповідні малюнки, наприклад, хлібний завод: піч, колос, пекар, хліб.

1.2. Словниковий тест

Мета: з'ясувати у процесі безпосереднього спілкування з дитиною наявність уявлень стосовно економічної складової життя людей.

Матеріал: 5 малюнків-карток, а також бланки із питаннями. Матеріал до словникового тесту.

Процедура виконання. Кожна із розроблених карток, у свою чергу, містить по чотири квадрати, які надають респонденту інформацію про певну економічну ситуацію.

Екзаменатор пропонує малюкові термінологічне словесне поняття (або

словосполучення), яке досліджуваний має показати у зображення. За необхідності, дорослий може ставити додаткові уточнюючі питання.

1.3. Індивідуальна бесіда зі старшими дошкільниками (Дод. В.)

1.4. Розповідь за малюнками (вербальний тест) (Дод. В.)

2. Операційний критерій

2.1. Спостереження за ігровою діяльністю старших дошкільників щодо визначення їхніх знань і умінь елементарної економічної діяльності й поведінки (в сюжетно-рольових іграх) (дод. Г.)

Мета: виявити рівень знань і умінь початкової економічної діяльності й поведінки, які визначають старші дошкільники у ході сюжетно-рольових ігор різного виду.

Об'єкт спостереження: діти старшого дошкільного віку.

Суб'єкт спостереження: експериментатор.

Предмет спостереження: знання та уміння старших дошкільників елементарної економіки .

Завдання спостереження:

- 1) визначити рівень умінь елементарної економічної діяльності й поведінки старших дошкільників;
- 2) визначити можливості проведення сюжетно-рольових ігор старшими дошкільниками на основі засвоєних знань та умінь елементарної економіки.

Форма фіксації результатів спостереження: протокол. Бланк протоколу.

Вид спостереження: цілеспрямоване, вибіркове, безпосереднє, зовнішнє, ситуативне, систематичне.

3. Мотиваційно-ціннісний критерій

3.1. Інтерв'ювання старших дошкільників (дод. Б.)

Мета: виявити адекватне розуміння основних економічних понять на вербальному рівні відповідно до віку.

Матеріал: текст анкети.

З метою визначення наявності інтересу в дітей до економічної сфери життєдіяльності в текст анкети було введено три додаткові запитання.

3.2. Бесіда за запитаннями

Мета: виявити рівень розвитку готовності дитини до ситуативно-варіативних дій у ситуаціях життєвого вибору.

Матеріал: бланки із запитаннями.

1. Тобі доручили у садочку зробити виріб із пластиліну. Як виявилось вдома – він закінчився. Твої дії?

2. *Діти у садочку вирішили зробити годівничку для пташок, але батьки говорять, що краще її купити. Що буде економніше?

3. Твій друг Петрик дозволив тобі погратися його роботом, але ти ненавмисно зламав іграшки руку. Як правильно вчинити?

4. У Марійки є іграшка, яка тобі подобається, проте батьки не в змозі її придбати. Як бути, коли ти сильно прагнеш гратися цією іграшкою вдома?

5. *Тобі подарували родичі гроші на Різдво Як ти вчиниш з ними? Чому?

Примітка: * Зірочкою виділено запитання для визначення інтересу в дітей до елементарної економіки.

Процедура проведення. Бесіда проводиться індивідуально. Якщо дитині важко знайти рішення, можна задавати їй допоміжні запитання.

Для зіставлення об'єктивної оцінки розвиненості вольових якостей дитини та суб'єктивної оцінки батьками, а також задля реалізації **третього завдання** експерименту нами було проведено *анкетування батьків*.

З метою вирішення **другого завдання** дослідження нами було проведено анкетування вихователів і проаналізовано перспективні плани вихователів.

Другий етап – власне констатувальний експеримент, який проводився у період із 01.12. 2018 р. по 26.02. 2019 р. на базі ЗДО №2 «Дзвіночок» м. Носівки. У проведенні дослідження взяло участь 32 вихованців 6-7 років, яких ми розподілили по 16 малюків (до ЕГ та КГ); 12 вихователів садка та 54

дорослі (мами й татусі дітей старшої групи).

У контексті визначення логіки проведення дослідження зазначимо, що коротку характеристику розроблених та адаптованих нами діагностичних методик і дослідницьких процедур у напрямі роботи з дітьми було здійснено нами в аналізі першого етапу дослідження.

Коротко схарактеризуємо методики, дібрані нами у напрямі роботи з батьками та педагогами ЗДО. *Анкета для батьків* складалася з 10 питань, зміст яких передбачав реалізацію завдань нашого дослідження, а саме – визначення обізнаності дітей економічними питаннями, створення умов у сім'ї для проведення дітьми ігор економічної спрямованості, включеності батьків в ігрову діяльність їхніх дітей щодо розширення знань малюків з елементарної економіки. Також анкетування проводилося нами з метою визначення оцінки розвиненості вольових якостей дитини, що дозволяло нам повніше проаналізувати мотиваційно-ціннісний критерій.

Анкета для педагогів, розроблена нами, містила 14 розгорнутих запитань, розміщених у III блоках. Зміст питань *блоку №1* був спрямований на визначення обізнаності вихователів у галузі економічного виховання дошкільників, зокрема щодо обізнаності засадами даної проблеми, а також добором педагогічного супроводу (методів, прийомів і видів занять) з формування у дітей знань та умінь економічної діяльності.

Питання *блоку №2* стосувалися визначення ролі програмового забезпечення по проведенню педагогічної роботи вищезазначеного напрямку, а також ефективності використання авторських програм економічної освіти. Відповіді на питання *блоку №3* повинні були надати оцінку ефективності взаємодії діяльності педагогів садка із родинами в напрямку формування у дитини економічної культури як елементу життєвої компетентності.

Таким чином, з метою з'ясування сформованості у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань нами було визначено відповідні критерії та показники, а також дібрано методики, добір яких

спрямований на визначення рівнів сформованості елементарної економіки у дітей.

2.3. Методика дослідження рівнів сформованості елементарних економічних знань у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності

Як було зазначено вище, ми провели ряд методик з дітьми, які дозволили встановити рівні їхньої економічної виховності через перевірку за розробленими критеріями та показниками.

Когнітивний критерій. Перейдемо до аналізу результатів проведених з дітьми старшого дошкільного віку ЕГ та КГ добірки діагностичних методик стосовно . Отримані дані *методики групування малюнків* (дидактична гра «Підприємство»). На пропозицію експериментатора дитині знайти малюнок, який збігався б із зазначеним словом чи словосполученням, 45% дітей ЕГ та 50% досліджуваних КГ визначили логічний ряд (наприклад: швейна майстерня – голка, наперсток, швачка, швейна машина).

Діти решти груп відсотків плуталися в допоміжних картинках, не могли провести зв'язка зі складними поняттями – конвеєр, столярний станок, оскільки дані категорії підприємств не розглядалися на заняттях, екскурсіях. Приблизно такі з відсотки дітей в досліджуваних групах не змогли надати відповідь на додаткові питання за логічним рядом картинок.

Як засвідчили результати проведеної методики *словникового тесту*, він виявився так само складним для старших дошкільників в окремих категоріях початкової економіки.

Поставлена нами мета визначити на вербальному рівні наявність у дітей елементарних уявлень з економічної сфери життя дозволила з'ясувати, що діти не можуть повномірно визначити зміст понять «підприємець», «цінник», «товар». 65% малюнків ЕГ та 60% в КГ не надали відповіді на питання «що

отримують у касі?», «що робить господиня?», «які гроші кидають до скарбнички?». На нашу думку, означену ситуацію можна пояснити тим, що не всі економічні категорії відомі дітям, не всі вони визначалися в житті, або пояснювалися дорослими. До того ж, в активному словнику дітей наявні не всі економічні поняття.

Результати розподілу дітей 6-7 років за когнітивним критерієм економічної вихованості надано у табл. 2.1:

Таблиця 2.1

Розподіл старших дошкільників за когнітивним критерієм економічної вихованості засобами ігрової діяльності

Рівні	Кількість дітей			
	ЕГ		КГ	
	осіб	%	осіб	%
<i>Достатній</i>	2	10	3	15
<i>Задовільний</i>	4	30	5	35
<i>Низький</i>	10	60	8	50

Розглянемо, які результати ми отримали за мотиваційним критерієм вихованості у малюків елементарних економічних знань та уявлень. Щодо цього нами була проведена методика *розповідь за малюнками (вербальний тест)* дозволила з'ясувати, що найкращою була розповідь дітей за сюжетами малюнка «Супермаркет», «Ринок». Найменш розкритими лишилися сюжети «Магазин», «Швейна фабрика», «Банк». Достатньо ґрунтовних розповідей в ЕГ було надано 40% респондентів, в КГ – 50%.

На нашу думку, пояснити результати методики можна сформованістю рівня життєвого (отже – й економічного) досвіду дошкільників, що підтверджує необхідність проведення з дітьми практичних форм економічного виховання.

Розглянемо результати *індивідуальної бесіди* зі старшими

дошкільниками, проведеної задля визначення наявності мінімальної економічної лексики в пасивному мовленні дітей. 33% дітей ЕГ та 45% КГ надали відповіді на більш складні питання анкети бесіди.

Найбільш складними для дітей визначилися питання «Як можна назвати дитину, яка постійно гасить зайве світло та закриває воду? (економна, ощадлива)», «Якщо лялька коштує менше, ніж торт, то як можна назвати ляльку за вартістю? (недорога, дешева)» та рід інших. Діти плуталися в поняттях, в цілому розуміючи сенс питання, вони не могли дібрати необхідних визначень, побудова речень не визначалася розгорнутістю. Також достатньо складними для дітей визначилися поняття «пенсія», «чек», «стипендія». Їх використання не є усталеним в мові дітей, вони не вживаються ці слова в іграх, у побуті.

Отже, проведені з дітьми методики діагностування активного та пасивного словника економічними поняттями засвідчили, в цілому, низький рівень володіння дітьми елементарною економічною термінологією, що свідчить про обмеженість мовленнєвої роботи з дітьми та мовленнєвої практики економічної спрямованості в різних життєвих та ігрових ситуаціях.

Коротко схарактеризуємо результати проведеного *інтерв'ю з дітьми*, метою якого було визначення адекватного розуміння основних економічних понять. У відповідях дітей на питання №1-№2 стосовно функції грошей, 70% дітей ЕГ та 65% КГ визначили їхнє призначення, можливості задоволення основних життєвих потреб людини. Діти розуміють поняття «заощадливість», проте прив'язати до запропонованих або власних ситуацій економічного характеру на змогли 55% дітей ЕГ та 50% малюків КГ. З поняттям «ринок» ознайомлені 65% дошкільників ЕГ та 70% досліджуваних КГ.

З категорій економічного життя діти визначили, що праця є необхідним елементом життя, достатку й благополуччя людини (на це вказало 80% опитуваних як в ЕГ, так і КГ). Діти обізнані з тим, у кого з батьків заробітна платня більша, що батьки-підприємці можуть отримувати достатньо коштів для сім'ї.

Цікавими для нашого дослідження визначилися відповіді дітей на питання, що стосувалися наявності інтересу в дітей до економічної сфери життєдіяльності. Нами з'ясовано, що 45% дошкільників ЕГ та 50% в КГ розуміють сутність економічної складової життя, цікавляться означеними питаннями, можуть надати достатньо обґрунтовані відповіді на запропоновані питання стосовно власних накопичень, відношення до грошей, економії, турботливого ставлення до власних речей.

Слід зазначити, що мотивація дітей 6-7 років на вивчення окремих понять, явищ включення у виді діяльності базується на тих факторах інтересу, які визначає перед ними педагог у процесі відповідно організованої роботи – на заняттях, у формах дозвілля, самостійної діяльності тощо.

Отже, проведене нами інтерв'ювання старших дошкільників дозволило з'ясувати, що опитувані володіють необхідним переліком економічних понять програмового характеру, проте на рівні власного їх усвідомлення або прояву інтересу до даних понять, дані результатів методики не визначають.

Дані, отримані нами за методиками перевірки мотиваційного критерію економічної вихованості подано у табл. 2.2:

Таблиця 2.2

Розподіл старших дошкільників за мотиваційним критерієм економічної вихованості засобами ігрової діяльності

Рівні	Кількість дітей			
	ЕГ		КГ	
	осіб	%	осіб	%
<i>Достатній</i>	1	5	1	5
<i>Задовільний</i>	3	20	4	25
<i>Низький</i>	12	75	11	70

Представимо та коротко проаналізуємо, які результати ми отримали, досліджуючи операційний критерій сформованості елементарної економіки у

малят.

За результатами проведеного нами *цілеспрямованого спостереження* за ігровою діяльністю старших дошкільників щодо визначення їхніх знань і умінь елементарної економічної діяльності й поведінки (в сюжетно-рольових іграх) визначено, що вихователі повномірно використовують предметно-розвивальне середовище групи, оснащене матеріалами для гри, костюмами (фартушки, пов'язки продавця тощо), атрибутами. Використовується широкий спектр сюжетно-рольових ігор, організованих вихователем або за ініціативою самих дітей.

Нами було визначено наступні дані умінь елементарної економічної діяльності:

- уміннями проводити бартер (здійснювати оцінку попиту й виконання пропозиції) володіють 45% дошкільників ЕГ та 40% в КГ;
- адекватну оцінку обсягу праці та якості продукту вміють надавати 20% досліджуваних ЕГ та 25% в КГ;
- уміннями вести переговори в ході економічної діяльності (проводити ввічливе спілкування, надавати необхідні коментарі, спокійно пояснювати покупцеві тощо) володіють 33% дітей ЕГ та 40% в КГ;
- уміння виконувати економічну дію (купувати – продавати) виявили 50% дошкільників в ЕГ та 45% малят КГ;
- виконання соціально-економічної ролі (водій, продавець тощо) наявне у 55% досліджуваних ЕГ та 65% в КГ.

Причому, діти, більш обізнані в економічній сфері життя, з легкістю виконували ролі, що вимагали певної термінологічної підтримки: розуміння значення слів «чек», «решта», «штраф» тощо. Ігри більш обізнаних дітей були різноманітнішими за своїм сюжетом та емоційним забарвленням. Та й самі діти в більшості випадків почувались упевнено в будь-якій ситуації.

У процесі проведення спостереження нами також з'ясовано, що педагог за необхідністю втручався у хід гри наприклад, пропонував цікаві ситуації

вибору товарів, соціально-комунікативні ситуації, які не порушували самостійний характер дитячої гри та її хід.

Також нами відмічено, що діти люблять сюжетно-рольові ігри, реалізують їх потенціал, набувають необхідних умінь початкової економіки. Разом з тим, понятійний економічний ряд в іграх старших дошкільників майже не розширяється (ми частково пояснюємо це відсутністю цілеспрямованого педагогічного керівництва), у процесі гри діти не використовують широке коло економічних термінів.

Відсоткові та кількісні дані розподілу дітей ЕГ та КГ за операційним критерієм надано у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Розподіл старших дошкільників за операційним критерієм вихованості основ елементарної економіки засобами ігрової діяльності

Рівні	Кількість дітей			
	ЕГ		КГ	
	осіб	%	осіб	%
<i>Достатній</i>	2	10	2	10
<i>Задовільний</i>	8	35	6	40
<i>Низький</i>	7	55	8	50

Отже, за результатами проведених на констатувальному рівні методик з вихованцями, розподілених на ЕГ та КГ, було виявлено рівні сформованості у них економічної вихованості в ігровій діяльності згідно з критеріями їх визначення (дод. А). На основі комплексної оцінки було визначено три рівні сформованості економічної вихованості в ігровій діяльності старшого дошкільного віку, узагальнені дані рівнів подаємо в табл. 2.4:

Таблиця 2.4

Розподіл вихованців старшої групи ЗДО за рівнями економічної вихованості в ігровій діяльності

<i>Рівні</i>	<i>Критерії</i>						<i>Усього</i>	
	<i>Когнітивний</i>		<i>Мотиваційно- ціннісний</i>		<i>Операційний</i>			
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
<i>Достатній</i>	10	15	5	5	10	10	8	10
<i>Задовільний</i>	30	35	20	25	35	40	32	35
<i>Низький</i>	60	50	75	70	55	50	60	55

Достатній рівень економічної вихованості засобами ігрової діяльності констатувався якщо дитина з інтересом ставилася до економічної сфери життя, охоче брала участь в іграх економічної спрямованості, нерідко виступала ініціатором їх організації; уміло відстоювала власну точку зору, прислухаючись та враховуючи погляди інших дітей; із захопленням брала активну участь у різноманітних імпровізованих соціально-економічних ситуаціях; під час спілкування з однолітками доцільно вживала слова економічної спрямованості; у ході гри поступалася власними бажаннями й інтересами заради виконання даної обіцянки чи задля досягнення спільної мети; у процесі виконання завдань вміло виконувала аналіз, синтез та групування різноманітних понять економічної спрямованості; швидко реагувала в нестандартній ситуації, приймала адекватне рішення та майже завжди доводила розпочате діло до кінця. Таких дітей у ЗДО № було виявлено 8 % (ЕГ) та 10% (КГ).

Для ***задовільного рівня*** економічної вихованості, набутого за використання гри, характерною була наявність у дітей нестійкого інтересу до економічної сфери життєдіяльності людей, який без подальшого зацікавлення та мотивації швидко згасав. Дитина охоче брала участь у грі, але не прагнула до лідерства: виконувала роль лідера тільки тоді, коли вимушена була це робити. В ігровій діяльності дитина в основному діяла залежно від ситуації, але намагаючись не відходити від стереотипів у

поведінці. Розуміла значення більшості елементарних економічних понять відповідно до власного віку, але не завжди їх використовувала в активному мовленні; проявляла достатньо розвинені для свого віку інтелектуальні здібності: залежно від складності понять виконувала їх аналіз, синтез та групування; намагалася дотримуватися даного слова, але могла змінити його під тиском лідера; втрачала інтерес до ігрової діяльності, якщо не отримувала від цього задоволення або не бачила в кінцевому результаті власної вигоди; власні бажання й інтереси ставила вище за досягнення спільної мети. Таких дітей у дошкільному закладі виявилось 32 % (ЕГ), 35 % (КГ).

Для *низького рівня* економічної вихованості, набутої за використання ігрової діяльності, характерними є такі прояви: епізодичний інтерес до ефектних та цікавих сторін економічних процесів; індиферентне ставлення до нового знання, пов'язаного з економічною сферою життєдіяльності. Під час ігор економічної спрямованості дитина часто була осторонь, а коли грала разом з усіма, намагалася не потрапляти в центр уваги; у будь-якій діяльності не виявляла ініціативи, завжди обирала найлегші завдання та найпростіші шляхи їх розв'язання; не виявляла цікавості до пошуку іншого варіанту дій. Дитина інколи демонструвала негативне ставлення до економічної сфери життєдіяльності, що виявлялося в небажанні збільшувати власний запас знань економічної спрямованості, брати участь у колективних іграх. Відповідно, незнання та нерозуміння більшості понять спричиняло виникнення негативного ставлення до всього, з чим пов'язана економічна сфера життєдіяльності. Таких дітей у ЗДО № було виявлено 60% (ЕГ) та 55% (КГ).

Отже, результати, отримані нами на констатувальному етапі експериментального дослідження, засвідчили те, що у практиці дошкільного навчального закладу не приділяється належна увага економічному вихованню дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності. Проведені нами з дітьми старшого дошкільного віку (ЕГ та КГ) діагностичні методики дозволили визначити рівні економічної вихованості в ігровій

діяльності згідно з критеріями їх визначення. На основі комплексної оцінки було визначено та схарактеризовано три рівні економічної вихованості дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності (достатній, задовільний, низький).

2.3. Аналіз педагогічних чинників формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань засобами ігрової діяльності

У даному підрозділі нами буде висвітлено результати проведених діагностичних методик, логіка добору яких зумовлювала виявлення чинників впливу на процес формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань засобами ігрової діяльності.

Аналіз перспективних планів вихователів старшої групи визначив, що основи економічного виховання дошкільників планомірно закладаються у різних видах та формах роботи. Складання такого виду роботи ведеться за методичними посібниками, укладеними в останні роки

Зазначимо, що методичних матеріалів до освітньої програми для дітей 2-7 років «Дитина», за якою працює садочок, на сьогодні практично не створено, а матеріали означеного посібника враховують багато напрямів роботи з дошкільниками різного віку й не протирічать логіці побудови сучасного освітнього процесу в ЗДО.

Серед форм роботи, які заплановано до проведення в 2018-2019 рр. наступні: розглядання альбому «Професії», сюжетно-рольові ігри «Супермаркет», «Магазин іграшок», комплексне заняття «На іграшковій фабриці», читання вірша Л. Компанієць «Працьовита в нас сім'я», розвага «Як Омелько роботу шукав», гра-стратегія «Ринок».

Отже, аналіз планів вихователів засвідчив, що окремі елементи економічно-виховної роботи проводяться, використовується певне коло

ігрових форм, проте педагоги старшої групи неналежним чином використовують ігрові вправи, різні види дидактичних ігор, вузьку спрямованість сюжетно-рольових ігор. Практично не використовується така цікава сучасна форма роботи як гра-стратегія.

Перейдемо до аналізу *анкетування вихователів ЗДО*. При проведенні анкетування нами було визначено, що середній вік педагогів складає 38,5 років; середній показник педагогічного стажу – 13,5 років. З цих даних ми можемо зробити висновок, що з дітьми у ЗДО працюють переважно вихователі середнього віку; їхній професійний стаж дозволяє ефективно й цілеспрямовано використовувати як досвід професійний, так і життєвий, а також набуті знання стосовно економічного виховання дитини дошкільного віку у власній практичній діяльності.

Відповіді на питання блоку №1 дозволили визначити обізнаність вихователів проблемою, що досліджується. Усі вони визначають важливість закладання з періоду дошкільного дитинства основ світобачення, життєвої компетентності, засновок на реаліях соціального та економічного буття. Педагоги засвідчили, що в питаннях економічного виховання паритетні позиції суспільного та сімейного виховання, важливим визначається використання усіх зазначених нами засобів виховання, проте художній літературі надали пріоритету 75% педагогів, ігровій діяльності – 60%, екскурсіям – 70%. Гра-стратегія використовується в роботі лише 25% вихователів ЗДО.

Стосовно аналізу даних питань блоку №2 анкети зазначимо, що лише 15% вихователів вказали на те, що володіють високим рівнем методики економічного виховання дітей, 55% визначили його як належний, 30% вважають його низьким. На думку вихователів, достатньо ефективною формою економічного виховання є заняття (як правило – з довілля), а також різноманітні ігри. 70% респондентів вказало на те, що вони не обізнані з авторськими програмами з початкової економіки, а користуються несистематизованими матеріалами Internet-джерел.

З аналізу відповідей на питання блоку №3 визначилося, що лише 1/3 батьків зацікавлено й усвідомлено ставиться до різних питань розвитку їхніх дітей, співпрацюють з педагогами ЗДО. Проте, елементи економічного виховання (на рівні включення у різні форми дозвілєвої роботи) не визначаються батьками першорядними.

Отже, результати анкетування вихователів переконали нас у тому, що проблема набуття дошкільниками основ економічної культури, з огляду на реалії соціально-економічного життя, є важливою для педагогів, проте основні складнощі визначаються для них на рівні методичної забезпеченості, спільної роботи з батьками тощо.

Визначимо результати проведеного нами *анкетування батьків*. З відповідей батьків на питання №1-3 з'ясувалося, що діти цікавляться реаліями життя, у тому числі – питаннями початкової економіки, розуміють сенс грошей, покупок, елементарної економіки. Проте, 65% батьків визначили, що не мають достатньо часу й умов, щоб детально пояснити дітям більш складні питання, повправляти їх в елементарних економічних діях (не купувати необхідні речі, забирати здачу за вказівкою дорослого тощо). Майже всі батьки відповіли, що охоче грали б зі своїми дітьми в ігри економічної спрямованості, але вони їх не знають. Разом з тим елементарна подорож до крамниці може носити виховне значення та перетворитися для дитини на гру.

Стосовно розвитку мотиваційної сфери, 50% дорослих вказали на те, що діти допомагають рідним за їх проханням й тоді, коли малюк вже не хоче працювати, 65% дітей (за твердженням батьків) здатні довести розпочату справу до кінця. 70% респондентів заявили про те, що привчають дітей до ведення домашнього господарства, проте лише на рівні слідкування за порядком у хаті та прибирання іграшок. Цікавими виявилися відповіді стосовно наявності у дітей кишенькових грошей. Позитивні відповіді щодо цього надали 60% дорослих, проте ½ із цієї кількості респондентів вказала на те, що гроші є несистематичним явищем для їхньої дитини, отримують діти

їх у якості подарунка до Дня народження або різних свят. 66% із загальної кількості опитуваних визначили, що їхні діти мають від 10 до 50 грн., 34% - більшу суму.

45% анкетованих вказало на те, що їхні діти із задоволенням грають в ігри економічного характеру («Магазин», «Ринок»), а також ігри в професії з елементами економіки. 50% батьків зазначило, що не в змозі повноцінно забезпечити ігри дітей матеріалами (які коштують багато), проте допомагають дітям із самим ходом гри (за необхідністю).

Результати анкетування батьків вказали нам на те, що вони не бажають активно долучатися до важливих питань щодо надання власним дітям необхідних знань елементарної економіки. Своє пасивне ставлення до економічної соціалізації дорослі пояснюють необхідністю набуття їхнім малюком власного життєвого досвіду, у тому числі – в його економічному спрямуванні. Дорослі вважають (2/3 від загальної кількості респондентів) марною витратою часу цілеспрямовану роботу, спрямовану на оволодіння дітьми засад економіки для дітей.

Таким чином, отримані дані результатів експериментальної роботи з батьками вихованці старшої групи засвідчили їхнє байдуже ставлення до проблеми ранньої економічної соціалізації їхніх малят. Спираючись на досвід свого економічного життя, батьки більшою мірою пов'язують його формування з різними життєвими та економічними обставинами, які будуть траплятися в житті їхніх дітей, а не на необхідність докладання власних зусиль щодо цього. За браком часу, дорослі не визначають можливості активного включення до різних форм роботи з економічного виховання, які проводяться у дитячому садку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У даному розділі було надано результати експериментального дослідження стану практики закладу дошкільної освіти щодо з'ясування

рівнів економічної освіченості дітей старшого дошкільного віку , а також тим чинників, які визначають найбільший вплив на даний процес.

Для практичної перевірки визначених нами на теоретично рівні організаційно-педагогічних умов економічного виховання старших дошкільників засобами ігрової діяльності нами було проведено констатувальний експеримент.

На етапі констатувального експерименту нами використовувались емпіричні методи, що дозволили практично дослідити окреслені в теоретичній частині організаційно-педагогічні умови формування соціальної компетентності старших дошкільників у предметно-розвивальному середовищі ЗДО. В якості основних – індивідуальна бесіда з дітьми, інтерв'ю з дітьми, словниковий тест (за методиками А. Сазонової), розповідь за малюнками економічного змісту, бесіда за запитаннями; педагогічне спостереження за ігровою діяльністю старших дошкільників щодо визначення їхніх умінь елементарної економічної діяльності й поведінки (в сюжетно-рольових іграх); анкетування батьків і педагогів; у якості додаткових – опитування дітей, аналіз розв'язання дітьми ігрових завдань економічного характеру (робота з картками за методикою А. Сазонової), аналіз перспективних планів вихователів старшої групи ЗДО.

Результати діагностичних методик, отримані нами у напрямі роботи з педагогами ЗДО засвідчують, що проблема набуття дошкільниками основ економічної культури, з огляду на реалії соціально-економічного життя, є важливою для педагогів, проте основні складнощі визначаються для них на рівні методичної забезпеченості, організації спільної роботи з батьками тощо. Аналіз планів вихователів засвідчив, що проводяться лише окремі елементи економічно-виховної роботи, використовується певне коло ігрових форм, проте педагоги старшої групи неналежним чином використовують ігрові вправи, різні види дидактичних ігор. Простежується вузька спрямованість сюжетно-рольових ігор, практично не використовується в економічному вихованні дітей така цікава сучасна форма роботи як гра-стратегія.

Отримані нами дані діагностичних методик, що проводилися у напрямі роботи з батьками переконали нас, що дорослі, загалом, усвідомлюють необхідність повноцінної підготовки дитини до життя, надання їй знань про його соціальну, економічну та культурну та інші складові, проте, рівень обізнаності батьків з проблеми економічного виховання дітей є досить низьким. Вони практично не підтримують діяльність педагогів ЗДО з надання діям знань економіки.

На основі визначених критеріїв економічної вихованості в ігровій діяльності (когнітивного, мотиваційно-ціннісного, діяльнісного) були охарактеризовані три рівні його сформованості в старших дошкільників: достатній, задовільний та низький. За результатами констатувального експерименту лише 8% дітей старшого дошкільного віку в ЕГ та 10% в КГ мають достатній рівень економічної вихованості, набутої в ігровій діяльності. Задовільний рівень сформованості означеної вихованості визначило 32% дітей в ЕГ та 35% в КГ. 60% дітей в ЕГ та 55% в КГ старших дошкільників мають низький рівень економічної вихованості засобами ігровій діяльності.

РОЗДІЛ 3

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТАРНИХ

ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Принципи, педагогічні умови та модель формування у старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності

Урахування середовищного підходу до формування економічних знань і уявлень у дитини старшого дошкільного віку. Середовище її складається із найближчого оточення (батьки, рідня), їхньої грамотності, вчинків у процесі сумісного ведення домашнього господарювання, залученості дитини до справ у домашньому господарстві, позиції дошкільного закладу. У дослідженнях Л. Галкіної, Н. Грами, А. Сазонової вказується на важливість створення спеціального середовища, в якому б діти могли набувати знань про елементарну економіку, а також вправлятися в їх використанні в іграх, спеціальних економічних ситуаціях. За сучасними програмами, в кожній віковій групі закладу дошкільної освіти має бути створене розвивальне середовище

Увесь організований процес економічного виховання дітей повинен бути спрямованим на одержання конкретного результату, що розкривається в моделі як очікуваний. Цей процес будується на загально дидактичних принципах суб'єктності, доцільності, орієнтації на цінності, свідомості, самостійності, активності, системності, цілісності, інтеграції, послідовності, доступності.

Розгляньмо детальніше принципи організації процесу формування елементарних економічних знань дітей старшого дошкільного віку.

Педагогічний **принцип суб'єктності** потребує такої організації навчально-виховного процесу в закладі дошкільної освіти, що була б спрямована на виховання дітей як активних діячів, які перетворюють

навколишнє середовище та самих себе. У дослідженні відбувався перехід від становища об'єкта педагогічного впливу до положення суб'єкта навчання й виховання. Отже, стосунки педагога й вихованців носили характер співпраці, у процесі якої діти припиняли бути лише об'єктами впливу, а ставали учасниками спільної діяльності.

У дослідженні **принцип доцільності** пронизує всі сторони педагогічної діяльності. Відомо, що людина може спрямовувати свої зусилля на досягнення конкретної мети й реалізацію завдань. Під цією здібністю розуміємо передбачення людиною мети своєї діяльності, її результатів, заплановане проектування власних дій, зміну їх відповідно до конкретних обставин.

Керуючись принципом **орієнтації на цінності**, ми наповнювали будь-яку діяльність дитини моральним змістом, смыслом та значущістю. Отже, формування первинного економічного досвіду розглядається нами через призму формування системи загальнолюдських цінностей та особистісних якостей, необхідних для спілкування з людьми й успішної економічної діяльності.

Принцип **свідомості, самостійності та активності** орієнтує на використання таких методів навчання, які відкривають дітям можливість бути реальними суб'єктами процесу пізнання: творчі проекти, ігрова діяльність, спостереження тощо. Також у нашій дослідній роботі цей принцип зумовлював організацію процесу формування первинного економічного досвіду в контексті особистісно-орієнтованої парадигми дошкільної освіти.

Реалізація принципу **системності, послідовності та цілісності** полягала в раціональному плануванні пізнавального матеріалу й дотриманні логічної послідовності під час його подання. Отже, увесь пізнавальний матеріал становив собою цілісну систему елементарних економічних знань та уявлень, а також відповідних навичок.

Принцип **доступності** полягав у використанні в освітньому процесі економічних понять, доступних для сприйняття старших дошкільників.

Перейдемо до характеристики визначених нами педагогічних умов формування елементарних економічних знань у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності. Ці умови було також покладено нами в основу розробленої моделі.

Умова 1. *Дотримання вимог програм щодо економічного виховання дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності*

У кожній із держаних комплексних програм дошкільної освіти міститься розділ «Економічне виховання дошкільників», який реалізується в освітній лінії «Дитина у соціумі». Також на сьогодні створено кілька авторських (А. Сазонова, А.Клавдієва, А. Шатова) програм з економічного виховання дітей із наданням методичних матеріалів, які дозволяють більш конкретизовано та ефективно організувати цю роботу. Логіка побудови як державних, так і авторських програм визначає обов'язковий розділ, в якому розглядаються вікові можливості дітей щодо опанування ними знань та уявлень елементарної економіки.

В умовах сучасного суспільства кожна людина повинна отримати безперервну економічну освіту. На наш погляд, безперервна економічна освіта здобувається з первинним досвідом в початкових економічних відносинах. Відповідно до педагогічної теорії рівні засвоєння програм дошкільного виховання з урахуванням психологічних, вікових та інших факторів різні. Наприклад, дослідник Є. Курак структурує роботу щодо формування попередніх економічних знань у вихованців дошкільних закладів необхідно розділити на кілька етапів з урахуванням вікових показників дітей:

1 *етап* – робота з середньою групою (4 – 5 років) – проведення бесід, розповідь історій і казок рідною мовою. Запропонована тематика: історія людства; професії батьків.

2 *етап* – робота зі старшою групою (5,5 – 6 років) – проведення бесід,

розповідь історій і казок, організація дидактичних ігор. Запропонована тематика: потреба людини; економічні ресурси; виробничі продукції: товари та послуги; ринок і його економічне значення; гроші та їх функції; Сім'я і економіка.

3 етап – робота зі старшою групою (6,5 – 7 років) – проведення бесід, розповідь історій і казок, організація дидактичних і сюжетно-рольових ігор. Запропонована тематика: попит на товари та послуги; пропозиція і його значення; безробіття та його вплив; банківська система; державний податок і система оподаткування; державний бюджет.

В кінці кожного етапу необхідно провести діагностику з метою визначення рівня засвоєння дітьми економічних знань. Аналізуючи результати, необхідно зробити пошук ефективних методичних прийомів і необхідність створення оптимальних умов не тільки для розвитку економічного мислення, а й мовного рівня дітей.

Умова 2. *Використання потенціалу дидактичних та сюжетно-рольових ігор з формування в старших дошкільників елементарних економічних знань.*

Гра – це головна сфера спілкування дітей, в ній вирішуються проблеми міжособистісних відносин, сумісності, партнерства, дружби [25, с. 48]. У грі пізнається і отримується соціальний досвід взаємин людей, вона є сферою неповторної людської активності. Аналіз психолого-педагогічної літератури з теорії гри дозволяє представити спектр її призначень для розвитку і самореалізації дітей.

Дослідниця Т. Поніманська зазначає, що *дидактична гра* — це гра, що спрямована на формування у дитини потреби в знаннях, активного інтересу до того, що може стати їх новим джерелом, удосконалення пізнавальних умінь і навичок [25, с. 316].

Сюжетно-рольова гра є динамічним феноменом, її розвиток виявляється насамперед у виникненні нових сюжетів – утілених у певних подіях образних

відтворень задумів. В іграх дітей дошкільного віку вони надзвичайно різноманітні й відображають конкретні умови їхнього життя.

У сюжетно-рольовій грі повинен бути розгорнутий сюжет, що включає різноманітні ролі, пов'язані з економічним змістом, де ігрові завдання повинні вирішуватися безпосередньо на основі засвоєних економічних знань і пропонуватися дитині у вигляді ігрових правил. При організації сюжетно-рольових ігор економічного спрямування виділяють наступні принципи:

- відбір економічних знань, отриманих на заняттях у процесі навчання, для подальшого відображення в іграх;
- ознайомлення дітей з діяльністю дорослих, в яку органічно входять дії і знання з економічної області;
- відображення знайомої дітям діяльності дорослих в сюжеті і змісті ігор;
- організація колективних ігор. Залучення кожної дитини до виконання ролей, що включають економічний зміст; безпосередня участь педагога у грі, виконуючого на ряду з дітьми ігрову роль.

Розроблена науковцями структура сюжетно-рольових ігор з економічним змістом, характеризується наступними ознаками: тип гри, вік дітей, кількість дітей, місце гри в навчально-виховному процесі, мета, костюми, реквізити, обладнання, набір ролей, попередня робота, ігрові дії, опис ходу та керівництва грою, аналіз взаємовідносин дітей під час гри [6, с. 34].

Гра-стратегія передбачає багатопланову групову діяльність з чітко визначеною цільовою перспективою, яка передбачає спільне планування, проектування дій, з наступним розподілом обов'язків і ролей та покроковою реалізацією задуму [38, с. 58].

Умова 3. *Взаємодія із сім'єю щодо формування економічних знань дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності*

Всебічний розвиток дитини, підготовка її до життя в суспільстві – головна соціальна задача, яка вирішується суспільством і сім'єю.

Ефективність роботи педагога-вихователя з формування економічних уявлень у дітей значною мірою визначається позицією сім'ї, яку вона займає по відношенню до самої дитини як об'єкта засвоєння сукупного пізнання та виступає, водночас, носієм соціальних, педагогічних, психологічних, економічних функцій, що вона містить у своїй структурі й добирає оптимальне забезпечення своїх потреб у них. Ефективність формування економічних уявлень у дітей в сім'ї залежить від педагогічних умов, в яких сім'я виступає як:

- *осередок* засвоєння на практиці економічних понять через передачу членами родини форм, методів, прийомів раціонального користування всім, чим займається родина;

- *носій* економічних відносин через споживчий осередок. Своєму існуванню сім'я завдячує підтриманню родинних стосунків від фізіологічних потреб самозбереження до соціальних і потреб самоутвердження як найвищої категорії соціального життя особистості;

- *організатор* обліку видатків і витрат та способів раціонального їх використання через залучення системи заходів, які спрямовані на доцільне користування ними в межах задоволення запитів сім'ї щодо здоров'я, навчання, відпочинок, предмети вжитку, предмети морального задоволення;

- *ланка* зв'язку із соціальним середовищем, в якій відображаються всі зміни, що відбуваються в ньому через форми праці, ролі в суспільстві, які займають члени родини;

- *реалізатор* виховних можливостей, що спрямовані на задоволення потреб доцільними видатками й витратами, які виводять дитину в самостійне життя.

Перші знання про економіку діти отримують в родині, так як вона найтіснішим чином пов'язана з економічним життям всього суспільства. Традиційно, однією з основних завдань сім'ї є її господарсько-економічна діяльність, яка є необхідною умовою життя та розвитку сімейних відносин. Повсякденне врахування витрат і доходів, правильне використання кожної

трудової гривні, бережливе ставлення до продуктів харчування, одягу – все це представляє великі можливості для економічного виховання дітей в сім'ї.

Єдиним джерелом доходу є чесна праця, тому сім'я повинна виховати: повагу до праці, працюючих людей, чесно заробленим грошам; формувати бережливе ставлення до всього, що створено людиною; навчати дитину раціональній організації праці, щоб при найменших витратах отримати необхідні результати. Дослідниця І. Сасова зазначає, що сімейне економічне виховання має ряд особливостей і переваг у порівнянні з іншими формами суспільного виховання. Воно освячено авторитетом батьків, силою сімейних традицій та звичаїв [30, с. 31].

Сімейне виховання індивідуальне, звернене безпосередньо до дитини. Виховні можливості сім'ї характеризуються безперервністю, тривалістю, різнобічністю. Економічне виховання дітей в сім'ї є систематичним, цілеспрямованим впливом дорослих членів сім'ї, всього сімейного укладу на формування у дітей господарського відношення до особистого та суспільного надбання, повага до працюючих людей, до праці в усіх її відношеннях. Не дивлячись на те, що сімейному вихованню надається велике значення в економічному вихованні дітей, батьки в родині вирішенням цих питань майже не займаються.

У дітей стихійно створюється представлення про те, що батьки повинні задовольняти всі їхні потреби та прагнення. Саме на цьому ґрунті виростає споживче ставлення до батьків, з'являються бажання, котрі батьки вже не в змозі задовольнити. Вкрай рідко батьки спілкуються з дітьми про поза сімейні економічні проблеми (собівартість виробу, оплату праці, матеріальне стимулювання, ціну, прибуток, бережливість, обачність).

Дослідниця Л. Галкіна зазначає, що на державному рівні за останні роки значно підвищився інтерес до проблеми сім'ї, зокрема, сімейного бюджету та ведення домашнього господарства. Серед причин зростаючої популярності сімейної економіки можна назвати насамперед те, що люди приходять до усвідомлення простої істини – не можна побудувати суспільство з

ефективною економікою, високим рівнем життя та соціальною справедливістю, особливо в умовах ринку, якщо основна група – сім'я розвивається на нездоровій соціально-економічній, психологічній, моральній основі [7, с. 119].

На думку Л. Галкіної, член неблагополучної сім'ї – це нещасна та конфліктна людина, при чому не тільки в особистому житті, а й не «вигідна» для всього суспільства. Тоді коли благополучна людина в сімейному житті – це активний творець всього доброго, гуманного, справедливого. Ось чому прагнення людей до щастя та благополуччя в сімейному житті – справа державна. Ряд вчених-соціологів затверджують, що прогрес суспільства залежить навіть більше від сім'ї, ніж від виробництва, науки, міжнародних відносин, разом узятих [7, с. 98].

Вихователі повинні встановлювати та підтримувати постійний контакт з батьками у сфері економічного виховання дітей дошкільного віку. Контакт між сім'єю і педагогом допомагає побудувати відносини взаєморозуміння між ними і виробити загальний підхід, також забезпечити логічність і послідовність у навчанні і розвитку самої дитини. Спільне планування допомагає полегшити основні процеси, пов'язані з суспільною поведінкою, навчанням і вихованням дітей. У міру того, як педагог готується до навчання дітей, важливо, щоб він усвідомлював той факт, що навчання починається не з того моменту, коли дитина приходить в групу. Першими вчителями дитини є її батьки. Те, що дитина дізнається в своїй сім'ї, є основою для подальшого, повномасштабного процесу навчання. Загальна мета, котра об'єднує дошкільний заклад і батьків, є виховання освіченої дитини.

Аналіз наукової літератури визначив, що в останні роки створено ряд робіт навчально-методичного та методичного характеру, в яких дослідниками були розроблені рекомендації по здійсненню взаємозв'язку з сім'єю з даного напрямку і перспективний план по встановленню взаємозв'язку з сім'єю з економічного навчання старших дошкільників.

Усі педагогічні засади роботи було ураховувало нами у розробці моделі формування у старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності (рис 3.1.).

Перш за все, слід розкрити поняття «модель» та обґрунтувати його стосовно забезпечення педагогічних умов організації процесу формування у старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності.

Модель – це подумки створена або матеріально втілена система, яка, відтворюючи існуючий або спроектований об'єкт дослідження, здатна замінити його таким чином, що вивчення самої моделі надасть дослідникові якісно та кількісно нову інформацію про даний об'єкт. Модель організації певної ланки освітнього процесу знаходить своє відображення в нормативних документах дошкільної освіти, перш за все – програмах розвитку й виховання дитини. У нашому випадку, йдеться про відповідний розділ «Економічне виховання» програми, який, як правило є змістовою частиною освітньої лінії «Дитина у соціумі».

Розробляючи модель формування у старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності, перш за все ми спиралися на його педагогічну складову – діяльність вихователя з дітьми, а також реалізацію форм взаємодії з батьками щодо підвищення зацікавленості в набутті їхніх дітей елементарних економічних знань та домірних до віку економічних умінь.

При розробці системи роботи, яка, на нашу думку, повинна забезпечувати більшу ефективність процесу формування у вихованців ЗДО елементарних економічних знань в його організації щодо реалізації педагогічних можливостей суб'єктів даного процесу, ми враховували дані наукових праць А. Сазонової [], Л. Галкиної [], А. Смоленцевої [], А. Шатової [], А. Галахової [], Н. Грами [] щодо своєрідності засвоєння дошкільниками елементарних економічних понять.

Також ми спиралися у розробці системи роботи на дані авторських програм (А. Сазонова , Б. Райзберг, А. Прутченков), що тією чи іншою мірою

використовуються в практиці сучасних ЗДО. У проведенні формувального етапу дослідження ми частково використовували навчально-методичну базу даного садка, у тому числі – проект освітнього закладу «Маленькі таємниці великої економіки», у межах якого передбачено напрям «Економічна культура»; перспективні плани вихователів старшої групи.

Експериментальна модель формування у старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності

Мета: підвищення ефективності процесу економічного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності

<i>Педагогічні умови</i>	<i>Принципи</i>
Дотримання програмових вимог	<ul style="list-style-type: none"> – доцільності – орієнтації на цінності – свідомості, самостійності та активності – системності, послідовності та цілісності – доступності
Використання потенціалу дидактичних та сюжетно-рольових ігор	
Взаємодія із сім'єю з економічного виховання дітей засобами гри.	

Критерії економічної обізнаності старших дошкільників засобами ігрової діяльності

когнітивний

мотиваційно-ціннісний

операційний

Етапи формування економічних знань у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності

пошуковий

навчальний

діяльнісний

Мета: накопичення та систематизацію знань дошкільників про економічну сферу життєдіяльності

Мета: стимулювання дошкільників до особистісного визначення з проблеми економії родинних коштів

Мета: формування активної поведінки дітей у різних соціально-економічних ситуаціях

Організаційні форми і методи

Дидактичні та сюжетно-рольові ігри («Чарівний гаманець», «Дешево-дорого» «Економний господар», «Супермаркет»), ігри-стратегії, метод полілогу, робота із символічною схемою, Кулінарний конкурс (спільно із родиною)

Перегляд уривків кіно- та мультфільмів; бесіда, створення ситуацій економічного змісту, заохочення. 2. Ситуативні ігри економічної спрямованості (формування різних способів соціально-економічної поведінки): «Економлю електрику», «Я – бережливий».

Заняття економічної спрямованості з метою подальшого збагачення словникового запасу дітей. Організація (спільно з батьками) «Виставки грошей». Дискусійний клуб «Як живуть інші народи»

Очікуваний результат : економічна освіченість дітей старшого дошкільного віку, набута засобами ігрової діяльності

3.2. Характеристика експериментальної програми з формування у старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності

Результати проведеного нами констатувального етапу експериментального дослідження засвідчили, що практика ЗДО нині не повною мірою відповідає сучасним вимогам щодо формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань, у тому числі набутої в ігровій діяльності. Перш за все, це стосується питань, пов'язаних із рівнем кваліфікації вихователів. На констатувальному етапі нашого дослідження нами було з'ясовано, що більшість вихователів відчують труднощі в проведенні комплексної та систематичної роботи із вищезазначеного напрямку. В організації економічного виховання в ЗДО № 2 м. Носівки спостерігаються організаційно-методичні труднощі, пов'язані, перш за все із оновленням знань вихователів стосовно проблеми економічного виховання дітей.

Основною причиною труднощів у вирішенні завдань формування у дітей елементарних економічних знань в ігровій діяльності є, передусім, недостатнє методичне забезпечення. Про це засвідчили результати анкетування вихователів і перевірки методичного забезпечення старшої групи. Вихователі використовують у роботі з дошкільниками переважно матеріали з інтернет-ресурсів; методичний кабінет в останні роки поповнюється обмеженою кількістю джерел дошкільної періодики. Педагоги зазначили, що бажали б підвищити власний рівень знань з проблеми, перш за все, у напрямі взаємодії з батьками, використовуючи задля цього нові, цікаві форми роботи пов'язані з засвоєнням дітьми старшого дошкільного віку елементарних економічних знань в ігровій діяльності.

Виходячи з цих особливостей, було визначено мету та завдання формувального експерименту.

Мета: розробити і дослідно-експериментальним шляхом перевірити

ефективність системи роботи, що забезпечить дієвість формування елементарних економічних знань старших дошкільників в ігровій діяльності.

Завдання:

- забезпечити комплексний підхід до процесу економічного виховання дітей старшого дошкільного віку щодо формування в них елементарних економічних знань, умінь, навичок, а також формування особистісних якостей, необхідних для життя та майбутньої економічної діяльності;
- надати пріоритет ігровій діяльності серед інших засобів формування в дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань.

Реалізація експериментальної програми з формування знань елементарної економіки у старших дошкільників засобами ігрової діяльності відбувалася у період з 03.03. 2019 р. по 30.04. 2019 р.

Аналіз наукових джерел виявив, що сформованість у дитини елементарних економічних знань значною мірою залежить від опанування всіма учасниками освітнього процесу знань з цієї проблеми. Водночас, діти й дорослі, залучені до експерименту, засвідчили обмеженість й фрагментарність, а не рідко й повну відсутність відповідних знань.

Результати констатувального етапу експерименту переконали, що досягнення позитивної динаміки у справі формування у старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності можливе за умови систематичного та послідовного збагачення знань педагогів, батьків та дітей у цій сфері.

Започатковуючи формувальний експеримент, нами було проведено насамперед пропедевтичну роботу з педагогами експериментального дошкільного навчального закладу. Зміст методичної роботи з педагогами спрямовувався на підвищення рівня їх професійної компетентності з проблеми вироблення у дітей елементарних економічних знань. З цією метою для усіх педагогічних працівників ЗДО було організовано діяльність

консультаційного центру «Економіка для дітей», в функції якого входило ознайомити їх зі змістом і методикою експериментальної роботи з дітьми й надати методичну допомогу у реалізації її засад.

Мета діяльності консультаційного центру – розкрити основні шляхи формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань в ігровій діяльності; з'ясувати разом з педагогами сутність і зміст понять «економіка в ЗДО» та «економічна культура»; підготувати педагогів до роботи за нашою експериментальною методикою, в основу якої покладено поетапне формування елементарних економічних знань дітей 6 року життя. Робота консультаційного центру реалізувалася шляхом організації групових форм методичної роботи (дискусійний клуб, інтерактивна ділова гра, семінар, методична консультація).

План роботи консультаційного центру «Економіка для дітей» містив три теми «Формування первинного економічного досвіду дошкільників», «Виховуємо майбутнього хазяїна», «Формування ощадливості» (16 годин, з них 6 – лекційних, 10 – практичних).

Подальший етап формувального експерименту був спрямований на роботу з дошкільниками. Було розроблено авторську програму «Подорожуємо Економікою». Для реалізації плану програми нами був обраний варіант блочно-тематичного планування. В основу нашої програми було покладено:

1. Основні положення Програми розвитку дітей дошкільного віку «Українське дошкілля» стосовно формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань [34];

2. Методичні засади програм окремих авторів:

3. Урахуванням матеріалів зазначених джерел було визначено програмові завдання, розроблено різні форми та методи роботи. Розроблена нами експериментальна програма базувалася на таких тематичних напрямках:

1. Економіка для кожного;
2. Заощадливість;

3. Гроші та їх призначення.

Повний зміст експериментальної програми подано в Додатку.

На всіх етапах проведення експериментальної роботи нами використовувалося широке коло видів роботи, які забезпечували всі компоненти сформованості елементарних економічних знань дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності.

Відповідно до завдань нашого дослідження, реалізація програми повинна була забезпечити два напрями роботи – роботу зі старшими дошкільниками щодо формування в них елементарних економічних знань в ігровій діяльності, а також вихователями стосовно підвищення рівня знань з обраної проблеми.

Перший (пошуковий) етап формувально-експериментальної роботи з дітьми передбачав накопичення та систематизацію знань дошкільників про економічну сферу життєдіяльності. Мета цього етапу полягала у формуванні в дітей інтересу до економічної складової буття людини, збагаченні їхнього словникового запасу, цілеспрямованому формуванні соціально-економічних уявлень старших дошкільників.

При цьому враховувалися дослідження А. Сазонової, А. Богущ, Н. Гавриш, К. Крутій, які вказували, що свою економічну досвідченість дитина проявляє через мовлення. Якщо дитина використовує неточні поняття, це означає, що в неї ще не сформоване правильне уявлення про предмет, саме тому необхідно врахувати специфіку опанування словника економічного змісту старшим дошкільником [29, с. 63].

У результаті проведеної експериментальної роботи на констатувальному етапі, встановлено, що діти знають деякі економічні поняття, проте вони часто в них плутаються, не можуть встановити між ними зв'язок. Тому частина вправ та ігор була спрямована на вироблення вміння диференціювати елементарні економічні поняття, проте акцент на цьому

етапі ставився на тому, щоб діти могли осмислено вживати економічні терміни як в межах дошкільного закладу, так і в повсякденному житті.

На першому етапі задля накопичення та систематизації знань старших дошкільників з економіки нами використовувалися наступні форми та методи роботи:

1. *Дидактичні ігри* «Чарівний гаманець», «Дешево-дорого» та *сюжетно-рольові ігри* «Економний господар», «Супермаркет»;
2. *Робота з літературою:* переказування оповідання Г. Скребицького «Білка запасається на зиму»;
3. *Робота із символічною схемою* «Хатні обов'язки», «Покупки».

Великою подією було проведення кулінарного конкурсу дівчаток та їхніх матусь «Ось яка я господарка». Метою було привернення уваги батьків і педагогів до формування у дітей не лише позитивного ставлення до ведення господарства, виконання домашніх обов'язків, але й навчання їх основ економного господарювання. Залучення мам до таких форм роботи, коли вони на очах у дітей демонстрували своє вміння готувати недорого і смачно, економити – було корисно всім, а особливо дітям, так як це створювало гарний емоційний настрій, дарувало радість від взаємного спілкування, підвищувало активність мам, формувало у них бажання спільної роботи, творчої взаємодії з дітьми.

Нами також використовувався метод *полілогу* як проблемна бесіда, зміст якої полягав у вільному пошуку істини в процесі обговорення. Полілог як метод роботи з дітьми цінний для нашого дослідження тим, що сприяє формуванню у вихованців прагнення відстоювати свою точку зору, звичку самостійно приймати рішення. Означений метод дав змогу дитині скористатися своїми знаннями та знайти відповіді на поставлені нами запитання з економічної сфери життєдіяльності, які були достатньо складними й добиралися нами з урахуванням саме означеного методу.

На другому (навчальному) етапі формувального експерименту передбачалося забезпечення усвідомлення дітьми кола понять та елементарних уявлень з економічної сфери життя та стимулювання дошкільників до особистісного визначення з проблеми економії родинних коштів. Мета даного етапу полягала у формуванні різних способів поведінки старших дошкільників в конкретній економічній ситуації, а також в різних життєвих ситуаціях та у ситуаціях економічного вибору. У результаті отримання термінологічної підтримки, дитина була здатна виконувати різні соціально-економічні ролі в процесі життєдіяльності.

На цьому етапі реалізації нашої експериментальної програми, поряд із традиційними методами виховного процесу (бесіда, створення ситуацій економічного змісту, заохочення) ми скористалися порадами сучасних науковців А. Сазонової, Г. Шатової, Е. Курак, які пропонують застосовувати такі цікаві методи як аналіз відеоматеріалів, уявне входження в ситуацію та включення інтелектуальних завдань економічної спрямованості тощо.

Організація роботи здійснювалася через проведення наступних заходів:

1. Перегляд уривків кіно- та мультфільмів про економію, ощадливість, багатство, та бідність, де герої купують різноманітні товари, заощаджують гроші тощо. Це такі фільми як: «Канікули в Простоквашино»; «Пригоди папуги Кеші»; «Один удома»; «Квітка - семицвітка»; «Чарівний магазин»; «Горщик каші»; «Муха-Цокотуха»; «Федорине горе»;
2. Ситуативні ігри економічної спрямованості (формування різних способів соціально-економічної поведінки): «Економлю електрику», «Я – бережливий». У процесі ситуативної гри діти пробували виконати різні ролі, аналізували власну діяльність і діяльність усіх її учасників. Діти грали за складеним ними й ретельно проаналізованим сюжетом;
3. Систематичні проведення занять економічної спрямованості.

Третій (діяльнісний) етап формувальної частини дослідження ґрунтувався на формуванні активної поведінки дітей у різних соціально-економічних ситуаціях. Ознайомлення дітей з різними соціально-економічними ситуаціями та формування способів поведінки не гарантувало, що дитина зможе адекватно поводитися в життєвих ситуаціях вибору. Отже, виникла необхідність у зануренні дітей у конкретні ситуації, що можуть змінюватися, вимагаючи від них мислення та швидкої реакції на зміну обставин й умов. Саме тому зміст робіт упродовж третього етапу включав:

1. Систематичне проведення занять економічної спрямованості з метою подальшого збагачення словникового запасу дітей та ознайомлення з різними формами соціально-економічної поведінки;
2. Проведення ситуативних та сюжетно-рольових ігор економічної спрямованості з метою формування в дітей особистісних якостей, необхідних для успішних соціально-економічних взаємин;
3. Організація (спільно з батьками) «Виставки грошей» (грошові одиниці України та інших країн);
4. Проведення дискусійного клубу «Як живуть інші народи» (особливості економічного господарювання в різних країнах).

У розробці програми формування у старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності «Подорожуємо Економікою» нами передбачалася також необхідність забезпечення організаційно-педагогічних умов, визначених нами на теоретичному рівні дослідження. На нашу думку, реалізація першої умови (стосовно дотримання вихователями вимог програм щодо економічного виховання дітей старшого дошкільного віку), відбувається за рахунок здійснення цілеспрямованої, виваженої та різноманітної просвітницької роботи для педагогів з обраної проблеми.

У розробці та реалізації системи роботи нами було також ураховано те, що великий потенціал щодо формування у дітей елементарних економічних

знань має відповідне розвивальне середовище, яке є постійним джерелом поповнення особистого досвіду, знань і тим об'єктивним чинником, що визначає спрямованість життєвих потреб, інтересів, цінностей. Дитина, взаємодіючи з цим середовищем соціалізується, що супроводжується нагромадженням її соціально-економічного досвіду, життєвих орієнтирів, цінностей, стереотипів поведінки, у тому числі – в галузі елементарної економіки.

Слід зазначити також, що ефективність формування елементарних економічних знань залежить від реалізації конструктивної взаємодії між сім'єю й дошкільним навчальним закладом у навчально-виховному процесі. Робота з батьками й педагогами спрямовувалася на формування знань і навичок дітей з економічної сфери життєдіяльності.

Вона проводилася через організацію діяльності вищезазначеного консультативного центру, що комплексно здійснював просвітницьку роботу серед педагогів і батьків у таких формах: консультація для батьків «Практичні поради для батьків, які бажають виховати соціально адаптованих дітей у сучасних економічних умовах», інтерактивна ділова гра «Формування первинного економічного досвіду дошкільників».

Отже, з метою надання корекційної спрямованості процесу формування у старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності нами було розроблено й апробовано у практиці дошкільного навчального закладу експериментальну програму «Подорож Країною Економіки». Її педагогічну характеристику було представлено у даному підрозділі.

3.3. Результативність експериментальної роботи щодо формування у старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності

На констатувальному етапі дослідження з дітьми визначених нами ЕГ та КГ було проведено серію діагностичних методик, які дозволили визначити рівні сформованості у них елементарних економічних знань згідно з критеріями їх визначення, три рівні яких, на основі комплексної оцінки, було визначено та схарактеризовано стосовно дітей старшого дошкільного віку.

Формувальний експеримент відбувався протягом 2018 р., його початок припав на, контрольний зріз ми проводили по завершенні всіх трьох етапів експерименту.

Результати підсумкового зрізу одержали в кінці березня. Протягом періоду проведення експерименту діти ЕГ активно включилися у роботу за запропонованою системою роботи. Діти КГ були включені в освітній процес, що лише частково зазнав змін у зв'язку із запровадженням нашої системи роботи, оскільки діти цієї групи брали участь в сюжетно-рольових, дидактичних та ситуативних іграх економічної спрямованості.

Діагностичні зрізи проводилися за кожним критерієм економічної вихованості старших дошкільників, набутої в ігровій діяльності відповідно до завдань констатувального експерименту. Це уможливило отримання об'єктивних даних щодо рівнів сформованості елементарних економічних знань вихованців дошкільного навчального закладу в умовах розробленої та апробованої під час дослідницько-формувальної роботи системи виховання економічної культури дітей старшого дошкільного віку.

На формувальному етапі був запроваджений комплекс діагностичних методик, які використовувалися на констатувальному етапі. Спочатку діяльність спрямовувалася на накопичення *когнітивного* досвіду та уявлень дітей про економічну сферу життєдіяльності. Така робота сприяла усвідомленню й засвоєнню дошкільниками елементарних економічних

понять, здатності використовувати їх в повсякденному житті.

Діти експериментальної групи при повторному виконанні першого завдання – групування малюнків (дидактична гра «Підприємство») показали, що вони розуміють основні економічні поняття, можуть усвідомлено їх співвідносити з узагальнюючими малюнками. Аналіз результатів виконання цього завдання засвідчив, що 60% дітей ЕГ та 40% дітей КГ виявили вміння оперувати елементарним економічним словниковим запасом.

При повторному проведенні методики «Розповідь за малюнками» (вербальний тест) 55% дітей ЕГ та 45% дітей КГ показали наявність мінімальної економічної лексики в своєму активному мовленні. Дошкільники з усвідомленням та розумінням описували подані малюнки економічного змісту. Слід зазначити, що у відповідях дітей було видно зацікавленість, вони старанно намагалися описати картки, використати вивчені елементарні економічні поняття. Наведемо приклади деяких розповідей за малюнками:

Микита (7 років), малюнок «Крамниця»: «З фабрики до крамниці завозять смачні цукерки та тістечка. Продавець розфасовує ці товари. У крамниці є три відділи. Печиво та цукерки завжди свіжі. Я з татом обираємо, що нам потрібно купити, я сам даю касиру гроші, а він бере у мене гроші, дає решту та чек».

Світланка (6 років), малюнок «Пекарня»: «Кондитер замішує тісто, ліпить пиріжки, тістечка, булочки, прикрашає їх. З кондитерської фабрики привозять готові булочки, тістечка, торти до магазину в хлібний відділ. Покупцю можна замовити торт на день народження. Забравши замовлення покупець повинен заплатити гроші».

Коли діти порівнювали малюнки, вони не плуталися в термінах, побудові речень. Дошкільники могли відрізнити супермаркет від ринку, кондитерську фабрику від магазину.

Для оцінки ефективності запропонованої методики щодо формування інтересу до елементарних економічних знань нами зібрано й описано інформацію про рівень сформованості *мотиваційно-ціннісного критерію*

(який свідчить про сформованість у дітей інтересу до економічної сфери життя) до й після закінчення формувальної дослідницько-експериментальної роботи. Під час виконання першого завдання мотиваційно-ціннісного критерію *інтерв'ювання старших дошкільників* нами був поставлений ряд запитань, відповіді на які діти знаходили самі. Також були підбрані додаткові запитання для визначення в дітей наявності інтересу до економічного життя. На запитання «Як ти ставишся до своїх речей?» вже 75% дітей ЕГ та 55% КГ відповіли, що вони ставляться до них бережливо, намагаються їх не зіпсувати та не пошкодити або зламати.

Аналіз показників зафіксував зростання в експериментальній групі дітей з достатнім рівнем сформованості мотиваційно-ціннісного критерію до 20% вихованців, із задовільним рівнем – до 35% і зменшення кількості дітей із низьким рівнем – до 45%. Реалізація завдань третього етапу експериментальної роботи з формування у дітей елементарних економічних знань засвідчує, що для усвідомлення дітьми визначених понять: *товар, гроші, вартість, професія, заробітна плата, праця, ринок, гаманець* необхідна організація такого життєвого досвіду, який сприяє виробленню в дитини вміння самостійно аналізувати ситуацію й здійснювати доцільний вибір в її вирішенні.

Аналіз завдань за показниками *операційного критерію* зафіксував зростання кількості вихованців з достатнім рівнем до 25%, з задовільним рівнем – до 45% і зменшення кількості вихованців з низьким рівнем до 30%. Відтак вихованці експериментальної групи виявили достатній рівень сформованості елементарних економічних знань, які вони застосовують в дошкільному закладі та в повсякденній життєдіяльності.

Насамперед ми перевірили рівень сформованості в старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності. Спостереження за поведінкою дітей протягом сюжетно-рольових, дидактичних ігор, ігор-стратегій дало змогу визначити міру застосування дітьми елементарних економічних понять а саме: товар, ціна, реклама, здача.

При аналізі першого завдання «визначення рівня умінь елементарної економічної діяльності й поведінки старших дошкільників» ми констатували значне зменшення випадків розбіжностей між вербальною та реальною поведінкою. Після проведення формувальної дослідницько-експериментальної роботи нами було виявлено 45% дітей ЕГ та 40% дітей КГ, у яких дії та вчинки відповідали усвідомленому використанню елементарних економічних понять в ігровій діяльності, що являє собою більший відсоток, ніж це було виявлено на констатувальному експерименті в експериментальній групі (8%) та в контрольній групі (10%).

Аналіз другого завдання «визначення можливості проведення сюжетно-рольових ігор старшими дошкільниками на основі засвоєних знань та умінь елементарної економіки» дав змогу дослідити накопичений дітьми досвід. У контрольній групі недостатньо виразно простежувалися якісні зміни щодо доцільності й варіативності поведінки в конкретній ситуації. У ході експерименту ми переконалися в ефективності використання сюжетно-рольових, дидактичних, ситуативних ігор економічної спрямованості а також ігор-стратегій.

Ми констатували, що проведена робота актуалізувала економічні знання вихованців експериментального дошкільного навчального закладу, що спрямовувалася на засвоєння старшими дошкільниками елементарних економічних понять.

Результати формувальної дослідницько-експериментальної роботи засвідчили загальне підвищення у старших дошкільників експериментальної групи рівнів сформованості в них елементарних економічних знань, які проявлялися у застосуванні на заняттях та в ігровій діяльності.

Підсумкові результати подано в таблиці, яка відображає в процентних показниках кожний із компонентів сформованості елементарних економічних знань в ігровій діяльності, а також динаміку розвитку компонентів в експериментальній та контрольній групах (Табл. 3.2):

Таблиця 3.2

Розподіл дітей старшого дошкільного віку за рівнями сформованості елементарних економічних знань в ігровій діяльності по проведенню контрольного експерименту (у %)

Рівні	Критерії												Усього			
	когнітивний				мотиваційно-ціннісний				операційний							
	До експ-ту		Після експ-ту		До експ-ту		Після експ-ту		До експ-ту		Після експ-ту		До експ-ту		Після експ-ту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Достатній	10	15	20	20	5	5	20	10	10	10	25	15	8	10	22	15
Задовільний	30	35	45	40	20	25	35	30	35	40	45	45	30	35	42	40
Низький	60	50	35	40	75	70	45	60	55	50	30	40	62	55	36	45

Отже, у результаті проведеної формувальної роботи відбулися якісні та кількісні зміни в рівнях формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань в ігровій діяльності: для експериментальної групи: достатній рівень складає 22% (до експерименту – 8%), середній рівень – 42% (до експерименту – 32%), до низького рівня було віднесено 36% (до експерименту – 60%).

Як бачимо, аналіз зафіксував зростання кількості дітей із задовільним рівнем елементарних економічних знань та зменшення кількості вихованців з низьким її рівнем в експериментальній групі. У той же час, у рівнях дітей контрольної групи відбулися незначні зміни: достатній 15% (до експерименту – 10%), задовільний – 40% (до експерименту – 35%), низький – 45% (до експерименту – 55%).

На завершальному етапі експерименту була проведена тематична співбесіда з педагогічними працівниками, які брали участь в експериментальній роботі. Під час методичних заходів, передбачених експериментальною програмою, педагоги виявили стійку позицію щодо необхідності посилення такого напрямку роботи, як економічне виховання

дошкільників, визнали гостру потребу в покращенні роботи даного виду, надавали практичні пропозиції педагогічного спрямування.

У розмові з експериментатором педагоги засвідчили, що за час експериментальної роботи вони засвоїли низку якісно нових теоретичних знань й практичних вмінь і навичок. З-поміж них визначено наступні:

- педагогами визначено потребу в удосконаленні своїх знань у галузі економічного виховання дошкільників в ігровій діяльності, у тому числі – щодо підвищення професійно-методичного рівня;
- визначено ті форми роботи, які допомагають дітям більш ефективно засвоїти елементарні економічні знання.

Послугуючись нашою експериментальною програмою у практиці садочка, вихователі адаптували низку заходів (спеціальний економічний осередок, куточок економіки, стенди економічного спрямування) щодо впровадження різноманітних засобів, які сприятимуть засвоєнню дітьми елементарних економічних знань.

Зважаючи на те, що в експерименті приділяли увагу роботі з батьками, на етапі контрольного дослідження було проведено повторне підсумкове анкетування їх з метою діагностування ефективності проведених заходів щодо економічного виховання дітей старшого дошкільного віку. Обробка й аналіз одержаних даних повторного анкетування засвідчили збільшення позитивних відповідей батьків на запитання про важливість формування у дітей елементарних економічних знань. Так важливість обраної проблеми стали визнавати 60% дорослих у порівнянні з 35% на констатувальному етапі. 75% батьків визначили необхідність посилення співпраці ЗДО із їхніми родинами, в той час як на попередньому етапі було виявлено лише 35%.

Отже, результати запровадження системи експериментальної роботи засвідчили, що процес формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань в ігровій діяльності зазнав якісних змін завдяки впровадженню у практику ЗДО чіткої системи роботи, добору ефективних сучасних форм, методів та технологій формування у дітей

елементарних економічних знань, у тому числі за використання ігрової діяльності; завдяки налагодженню ефективних форм співпраці ЗДО з родинами вихованців з обраної проблеми; більш чіткого дотримання вимог програм дошкільної освіти тощо.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

За результатами проведеного нами три етапного експерименту ми прийшли до наступних висновків:

Для практичного вивчення визначених на теоретичному рівні умов формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань в ігровій діяльності нами було розроблено методику, що включала у себе три напрями роботи: з дітьми старшого дошкільного віку, з педагогічним персоналом ЗДО і батьками дітей старшої групи.

На етапі констатувального експерименту нами використовувались наступні емпіричні методи: у якості основних – педагогічне спостереження за ігровою діяльністю старших дошкільників; індивідуальна бесіда з дітьми, анкетування батьків і педагогів; у якості додаткових – опитування дітей, аналіз розв'язання дітьми ігрових завдань економічного характеру (робота з картками за методикою А. Сазонової), аналіз перспективних планів вихователів старшої групи.

За результатами проведених на констатувальному етапі методик з дітьми 6-7 років, розподілених на ЕГ та КГ, згідно з визначеними на теоретичному рівні критеріями і показниками сформованості у старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності, а також на основі комплексної оцінки результатів дослідження було виявлено три її рівні (достатній, задовільний, низький).

Дослідження показало, що найбільшою мірою сформований когнітивний та операційний критерії елементарних економічних знань дітей старшого дошкільного віку, нижчий рівень має мотиваційно-ціннісний. За результатами дослідження було виявлено, що у дітей сформовані елементарні економічні поняття, які вони застосовують в дошкільному закладі та в повсякденній життєдіяльності.

Результати констатувального експерименту засвідчили, що лише 8% (ЕГ), 10% (КГ) дітей старшого дошкільного віку перебували на достатньому

рівні сформованості елементарних економічних знань в ігровій діяльності. Задовільний рівень сформованості елементарних економічних знань нараховував 32% (ЕГ), 35% (КГ). На низькому рівні перебувало 60% (ЕГ), 55% (КГ) дітей старшого дошкільного віку.

З метою коригування процесу формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань в ігровій діяльності нами було розроблено та апробовано систему роботи, яка реалізувалася у межах формувальної частини нашого експериментального дослідження. Задля цього нами було розроблено модель формування у старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності «Подорож Країною Економіки».

Для експериментальної роботи було дібрано ефективні форми й методи роботи з формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань в ігровій діяльності. Результати формувальної експериментально-дослідної роботи засвідчили, що в експериментальній групі відбувся значний перерозподіл дітей щодо рівнів сформованості елементарних економічних знань в ігровій діяльності на констатувальному та контрольному зрізах експерименту.

ВИСНОВКИ

Внаслідок проведеного теоретичного дослідження ми прийшли до таких висновків.

За першим завданням нами обґрунтовано теоретичні основи проблеми економічного виховання дітей дошкільного віку. З'ясовано, що даний напрям роботи в дошкільній педагогіці останні десятиліття визначився як один із найбільш актуальних. Реалії суспільного та економічного життя актуалізують необхідність найбільш раннього включення дитини до основних питань економіки, спочатку – в умовах перебування малюка у родині. Економічне виховання розглядається вченими як процес двосторонньої економічної взаємодії, за якого дитина набуває необхідного, домірного до її віку обсягу інформації, визначену надалі у вигляді відповідних елементарних економічних уявлень, сформованого економічного досвіду, який обов'язково включає й відповідний досвід.

Економічне виховання дитини слід починати з раннього віку, залучаючи її до елементарних господарських справ. Економічне виховання дітей сприяє розвитку таких рис: бережливість; економність; наполегливість; компетентність; заощадливість. З'ясовано, що основними засобами економічного виховання дошкільників є праця, художня література, фольклор, різні види мистецтва, спілкування з дорослими, ігрова діяльність. У програмах дошкільної освіти звертається належна увага питанням добору засобів економічного виховання.

У межах розкриття даного завдання нами проаналізовано сутність основних понять дослідження, а саме: економічне виховання, економічна соціалізація, економічна освіта, економічний досвід. Зазначені вище поняття тісно пов'язані між собою і становлять логічний ряд.

За другим завданням нами схарактеризовано ігрову діяльність як засіб економічного виховання дітей старшого дошкільного віку. Через гру дитина пізнає навколишній світ, розглядає складні суспільні процеси, явища, засвоює елементарні економічні поняття, намагається їх осмислити та

застосувати в повсякденному житті. Ігрова діяльність надає дитині можливість не лише отримати нові знання, але й використати вже сформовані знання в процесі власної діяльності. Важливою умовою формування первинного економічного досвіду дитини є застосування ігор економічної спрямованості. У практиці закладу дошкільної освіти у контексті економічного виховання дітей використовуються різні види ігрової діяльності: сюжетно-рольові, театралізовані, дидактичні та рухливі ігри. Особливим потенціалом визначаються ігри-стратегії економічного спрямування, оскільки у них закладено логіку пошукової або проектної технології.

За третім завданням з метою проведення експериментального дослідження у закладі дошкільної освіти щодо з'ясування реального стану роботи з дітьми 6-7 років з економічного виховання, нами було виявлено критерії та їхні якісні характеристики – показники економічної вихованості в ігровій діяльності: когнітивний критерій з показниками: наявність елементарних уявлень та понять з економічної сфери життя; мотиваційно-ціннісний з показниками: наявність інтересу до економічної сфери життя, бажання пізнати більше в елементарній економіці. Операційний критерій, включав показники: адекватність поведінки в життєвій та ігровій ситуаціях, пов'язаних з економічними стосунками, уміння здійснювати елементарні економічні дії в межах першочергових потреб сім'ї та в ігрових умовах.

На основі категоріально-понятійного апарату та здійсненої експериментальної роботи після проведення констатувального експерименту було схарактеризовано три рівні сформованості основ елементарної економіки в старших дошкільників: достатній, задовільний та низький.

За четвертим завданням за результатами обробки отриманих даних експериментальної роботи на констатувальному етапі дослідження, ми виявили чинники впливу на формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань засобами ігрової діяльності. Серед них – недотримання педагогами, які працюють у старшій групі, методики роботи з

економічного виховання. Це стосується домінування занять інтегрованого типу з переважанням мовленнєвої або економічно-ігрової складової. Методи, які добирають педагоги, більшою мірою спрямовані на репродуктивне відтворення дітьми інформації стосовно елементарної економіки. Вихователі не сповна використовують потенціал різних видів ігор, особливо це стосується ігор-стратегій, які практично невідомі до проведення вихователям. Сюжетно-рольові ігри вузько спрямовані, не мають логічного ігрового та змістового розгортання. Переважають традиційні ігри «У сім'ю» та «У магазин». Ігрове середовище не наповнене належною, цікавою для дітей атрибутикою. Дидактичні ігри економічного спрямування вихователі проводять переважно у години самосійної ігрової діяльності дітей, для чого добирають переважно настільно-друковані ігри (картки).

Також недостатньо ефективною визначається співпраця закладу освіти із родинами дітей стосовно економічного виховання майбутніх школярів. Обмеженість спільних форм роботи, практична відстороненість батьків щодо участі у них, не надають ефективності та ґрунтовності організації роботи з закладання у дітей 6-7 років економічного досвіду.

За п'ятим завданням нами теоретично обґрунтована та апробована експериментальна система роботи з формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань в ігровій діяльності, що охоплювала: критерії, основні етапи формування елементарних економічних знань старших дошкільників у грі, форми та методи виховної роботи на кожному з них, а також виявлені нами теоретично організаційно-педагогічні умови формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань в ігровій діяльності. Перший етап був спрямований на накопичення та систематизацію знань дошкільників про економічну сферу життєдіяльності. Другий етап передбачав забезпечення усвідомлення дітьми кола понять та елементарних уявлень з економічної сфери життя та стимулювання дошкільників до особистісного визначення з проблеми економії родинних коштів. Третій етап був спрямований на формування

активної поведінки дітей у різних соціально-економічних ситуаціях.

Отримані дослідницько-експериментальні дані засвідчують правомірність висунутої нами гіпотези та підтверджують ефективність розробленої системи формування у старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності.

Зіставлення результатів зрізів констатувального та формувального етапів нашого експериментального дослідження дозволили дійти висновку про ефективність роботи з формування у старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності. Чисельність дітей з її достатнім рівнем зросла з 8% в ЕГ (на констатувальному етапі) до 22% по запровадженню програми. Задовільний рівень посіло 42% дітей, залучених до ЕГ проти 32% показників їхніх відповідей на констатувальному етапі експерименту. Наприкінці дослідження на низькому рівні залишилось 36% дітей, яких констатувальний експеримент виявив 60%.

У контрольній групі не відбулося відчутних якісних та кількісних змін у рівнях формування елементарних економічних знань: достатній рівень становив 15% (до експерименту – 10%), задовільний – 40% (до експерименту – 35%), низький – 45% (до експерименту – 55%).

Отримані результати формувального експерименту підтверджують висунуту нами наукову гіпотезу та свідчать про доцільність і позитивний вплив запропонованої нами експериментальної системи роботи щодо ефективності її впливу на рівень сформованості у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань в ігровій діяльності.

Проведене нами на теоретичному та емпіричному рівні дослідження з проблеми формування у старших дошкільників елементарних економічних знань в ігровій діяльності не вичерпує глибини обраної проблеми. Подальші наукові пошуки будуть пов'язані з підвищенням ефективності співпраці ЗДО з родинами вихованців з формування у дітей старшого дошкільного віку елементарних економічних знань в ігровій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атрощенко Т. О. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників засобами мовленнєво-ігрової діяльності // Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». – Харків, 2015. – Вип. – № 47. С. 3-11.
2. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. Підручник для ВНЗ / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. – К. : Академвидав, 2008. – 408 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Г. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1140 с.
4. Венгер Л. А. Угадай как нас зовут / Венгер Л.А., Дьяченко О. М., Бердина Р. И., Цехонская Л. И. – М. : Просвещение, 1994 г. – 89 с.
5. Венгер Л. А. Психологические особенности шестилетних детей / Л. А. Венгер. – М. : Просвещение, 1985. – С. 23-31.
6. Взаємодія ДНЗ та сім'ї / уклад. О. А. Рудік, І. М. Молодушкіна. – Харків : Вид. група «Основа», 2013. – 222 с.
7. Волкова Н. В. Педагогіка : Посібник для студ. вищ. навч. закл. / Н. В. Волкова. – К. : Академія, 2002. – 576 с.
8. Галахова А. В. Економічне виховання дітей дошкільного віку. – К. : Наука, 1993. – 128 с.
9. Галкина Л. Н. Формирование элементарных экономических знаний у детей старшего дошкольного возраста : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «теория и методика дошкольного образования» / Галкина Л. Н. – Челябинск, 1999. – 226 с.
- 10.Грама Н. Г. Започаткування основ економічного виховання дітей дошкільного віку / Н. Г. Грама // Наша школа, 2003. – №2. – С. 58-62.
- 11.Грама Н. Г. Теоретико-методичні засади фахової підготовки педагога-вихователя дошкільного закладу до економічного виховання дітей : дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти» / Грама Ніна Григорівна. – Х., 2004. – 326 с.

12. Григоренко Г. Виховуємо бережливість / Г. Григоренко, Р. Жадан // Дошк. виховання. – 2009. – №12. – С. 8 – 11.
13. Григоренко Г., Жадан Р. Малюкам про економіку / Г. Григоренко, Р. Жадан // Дошкільне виховання. – 2001. – № 10. – С. 22-24.
14. Григоренко Г., Жадан Р. В. О. Сухомлинський про виховання ощадливого ставлення до світу цінностей в дітей дошкільного віку / Григоренко Г., Жадан Р. // Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки. Вип. 1. 47 (114)
15. Державний Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://osvita.kr-admin.gov.ua> – Назва з екрану
16. Дитина. Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огневюк. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
17. Економіка у грі : методичний посібник / укл. : І. В. Свердлова, В. В. Мавріна, Т. А. Ковальова, М. М. Заїкіна та ін. – Костянтинівський міський методичний кабінет, 2010. – 61 с.
18. Жадан Р. Економічна освіта дітей старшого дошкільного віку (перспективно-календарне планування занять з економіки) / Р. Жадан, Г. Григоренко. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2006. – 116 с.
19. Жуковская Р. И. Воспитание бережного отношения к личным вещам и общественного достояния // Формирование коллективных взаимоотношений детей старшего дошкольного возраста / Под ред. В. Г. Нечаевой / Р. И. Жуковская. – М.: Просвещение, 1967. – С. 205-261.
20. Жуковская Р.И. Игра и её педагогическое значение / Р. И. Жуковская. – М. : Педагогика, 1975. – 110 с.
21. Зуева С. Дієво-практична гра «Гроші з неба не падають» / С. Зуєва, В. Шкуренко // Початкова школа. – 2012. – №6. – С. 20 – 22.
22. Иткин И. Б. Социологические аспекты теории и практики экономического воспитания : автореф. дис. ... канд. филос. наук / И. Б. Иткин – Свердловск, 1972. – 22 с.

- 23.Іванова А. В. Економічний досвід – старшим дошкільнятам /А. В. Іванова // Дошкільнє виховання. – 2006. – № 7. – С. 22-25.
- 24.Іванчук С. А. Форми взаємодії дошкільного закладу і сім'ї з економічного виховання дітей дошкільного віку // Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки. – 2015. – Вип. 1. (48), лютий. – С. 121-126.
- 25.Іванчук С. А. Сучасний стан роботи з виховання основ культури споживання у дітей старшого дошкільного віку у практиці роботи ДНЗ (на матеріалі аналізу планів навчально-виховної роботи) // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. – 2016. – № 1. – (11). С. 77-79.
- 26.Карагодин В. С. Социальный опыт в обыденном сознании : автореф. ... дисс. канд. пед. наук : спец. 09.00.08. / В. С. Карагодин – Свердловск, 1989. – 19 с.
- 27.Козлова Е. В. Психологические особенности экономической социализации на разных этапах детства : дисс. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 / Козлова Елена Викторовна. – М.,1998. – 148 с.
- 28.Коменский Я. А. Избр. пед. соч. – М. : Педагогика, 1982.
Т. I. – Глава IV. Материнская школа / Я. А. Коменский – М. : Педагогика, 1982. – С. 210-212.
- 29.Концепція дошкільного виховання в Україні. – К. : Освіта, 1997. – 16 с.
- 30.Крылова, Н. Б. Новые ценности образования. – 2005. – № 5(24): Антропологический, деятельностный и культурологический подходы. Тезаурус. – М. : Просвещение. – С. 66-68.
- 31.Курінний Я. Характеристика соціально-педагогічних умов економічної соціалізації дітей 5 – 7 років в умовах ДНЗ / Курінний Я. // Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка». Випуск 2/34 (2016). С. 123-132.

32. Кушнір В. М. Психолого-педагогічні особливості взаємодії сім'ї та днз у формуванні економічної культури старших дошкільників / В.М. Кушнір // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / гол. ред. : Мартинюк М. Т. – Умань : ПП Жовтий, 2010. – Ч. 4. – С. 135–141.
33. Кривошея Н. Б. Ознакомление детей старшего дошкольного возраста с трудом взрослых как средство первоначального экономического воспитания: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 – теория и история педагогики / Неля Борисовна Кривошея. – Славянск, 1996. – 216 с.
34. Крулехт А. А. Конструирование из «бросового» материала как средство воспитания основ культуры потребления у мальчиков 5-6 лет: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 – теория и методика дошкольного образования / Андрей Александрович Крулехт. – Елец, 2009. – 217 с.
35. Лохвицька Л.В. Формування пізнання інтересів дітей старшого дошкільного віку в навчально-ігровому середовищі : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. : спец. : 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». – К., 2000. – 23 с.
36. Макаренко А. С. Пед. соч. в 8 т. – М. : Педагогика, 1984. Т.4. – Воспитание в семье и школе. / А. С. Макаренко – М. : Педагогика, 1984. – 309 с.
37. Маркіна Н. Погляди видатних педагогів на економічне виховання дітей дошкільного віку // Вісник студентського наукового товариства: збірник наук. праць студентів, магістрантів, аспірантів / за ред. О.В. Мельничука. – Вип. 18. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. – С. 269-271.
38. Матвієнко С. І., Іванова А. М. «Економічна соціалізація дітей старшого дошкільного віку: до постановки проблеми» // Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. 15 березня 2019 року, м. Кременчук. – Кременчук: Методичний кабінет,

2019. – С. 144.
- 39.Матвієнко С. І. Методика формування у дошкільників соціальної компетентності : навч. посібник / С. І. Матвієнко. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 106 с.
- 40.Менджерицкая Д. В. Воспитателю о детской игре : под ред. Т. А. Марковой / Д. В. Менджерицкая. – М. : Просвещение, 1982. – 128 с.
- 41.Народ скаже – як зав'яже: Укр. нар. прислів'я, приказки, загадки, скоромовки / Упоряд. та передм. Н. Шумади. – К.: Веселка, 1985. – 173 с.
- 42.Нікуліна О.Д. Формування економічного досвіду дітей у дитсадку // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 5 (264), Ч. I, 2013. – С. 110-116.
- 43.Основи психології: Підручник / За заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – 2-ге вид., стереотип. – К.: Либідь, 1996. – 632 с.
- 44.Островская П. Ф. Педагогические ситуации в семейном воспитании дошкольников / П. Ф. Островская – М.: Просвещение, 1990. – 156 с.
- 45.Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. / Т. І. Поніманська. — К. : Академвидав, 2008. – 456 с. – (Серія «Альма-матер»).
- 46.Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільля» / О.І. білан; за заг ред. О.В. Низьковської. – Тернопіль : «Мандрівець», 2016. – 256 с.
- 47.Райзберг Б. А., Прутченков А. С. Учебная программа по экономике / Б. А. Райзберг, А. С. Прутченков – М. : Просвещение, 1994 г. – 30 с.
- 48.Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2 т. – М.: Педагогика, 1989. Т. 1. – М.: Педагогика, 1989. – 488 с.
- 49.Русова С. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. – / За ред. Є. І. Коваленко; Упоряд., передм., прим. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. – К. : Либідь, 1997. Кн. 1. – К. : Либідь, 1997. – 272 с.
- 50.Сазонова А. В. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук :

- спец. 13.00.08. «дошкільна педагогіка» / А. В. Сазонова – О., 2007 – 21 с.
51. Сасова И. А. Экономическое воспитание детей в семье. В помощь лектору / И. А. Сасова – М.: Просвещение, 1989. – 45 с.
52. Словник психолого-педагогічних термінів і понять. – Тернопіль: ТОКІППО, 2001. – 179 с.
53. Смоленцева А. А. Введение в мир экономики, или Как мы играем в экономику : Учебно-методическое пособие / А. А. Смоленцева – СПб.: «ДЕТСТВО-ПРЕСС», 2001. – 176 с.
54. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти томах / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976–1977. Т. 1.– К. : Рад. школа, 1976–1977. – 314 с.
55. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. В. Гавриш ; авт. кол. : Н. В. Гавриш, О. О. Ліннік, Н. В. Губанова. – Луганськ : Альма-матер, 2007. – 496 с.
56. Українське дошкілля. Програма розвитку дітей дошкільного віку / О. І. Білан та ін. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 264 с.
57. Усова А. П. Роль игры в воспитании детей : Под ред. А. В. Запорожца / А. П. Усова – М. : Просвещение, 1976. – 96 с.
58. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : В 2-х томах / Ред. кол.: В. М. Столетов (голова) та ін. – К. : Радянська школа, 1983. Т. 1. – 488 с.; Т.2. – 352 с. – К. : Радянська школа, 1983.
59. Фесюкова Л. Соціально-економічне виховання дошкільнят / Л. Фесюкова. – Х. : Веста : Вид-во. «Ранок», 2008. – 104 с. – (Комплекс матеріалів з економіки).
60. Філософія економіки : учеб. пособ. для вузов / Отв. ред. С. В. Саняков. – К. : Альтерпрес, 2002. – 384 с.
61. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників: Навчально-методичний посібник / Е. А. Кладієва, Т. П. Михайліченко,

- А. В. Сазонова; Наук. ред. А. В. Сазонова; За заг. ред. А. В. Сазонової.
– Донецьк, 2008. – 200 с.
62. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки : навч. посіб./ Від упорядників, вступні нариси та упор. З. Н. Борисової, В. У. Кузьменко; За заг. ред. З. Н. Борисової. – К. : Вища шк., 2004. – 511 с.
63. Худяков В. Н. Психолого-педагогические и социально-экономические проблемы семейного воспитания младших школьников / В. Н. Худяков – Челябинск: Педагогика, 1992 г. – 167 с.
64. Шатова А. Д. Экономическое воспитание дошкольников. / А. Д. Шатова. – М. : Просвещение, 2005. – 256 с.
65. Экономическое воспитание дошкольников / Под ред. Е. А. Курака. – М. : ТЦ Сфера, 2002. – 80 с.
66. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды / Д. Б. Эльконин – М.: Педагогика, 1989. – 560 с.
67. Эльконин Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин – 2-е изд. – М.: ВЛАДОС, 1999. – 360 с.
68. Ярига І. І. Інноваційні аспекти економічної освіти дошкільнят // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 22 (257), Ч. IV, 2012. – С. 99-105.